

2015-03

jaargang 46
nummer 3
april 2015

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT
NUMMER
ONDER
MEER:

Wanen,
waanzin en
eigenwaan

Vrijheid

Democratie

Islamdebat

Lijden & Kwaad

Anton van Hooff
neemt afscheid
als voorzitter

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte**, opgericht in 1856 onder de naam **De Dageraad**.

Redactie

Jan Bontje, eindredacteur
René van Elst, hoofdredacteur & opmaker
Paul Hopster
Thomas Spickmann

Adres redactie en secretariaat

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
Banknr.: NL15INGB0000274551

Kosten

Lidmaatschap met abonnement	€ 56,— p.j.
Lidmaatschap zonder abonnement	€ 24,— „
Abonnement	€ 35,— „
Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement	€ 24,— „
Prijs losse nummers	€ 3,50

Kopij

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van **De Vrijdenker** wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte** en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

VRIJDENKERSCAFÉS en VERLICHTINGSBORREL

Een Vrijdenkerscafé of Verlichtingsborrel is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijegedachte.nl.

LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde cafés en borrels kunnen veranderen. Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Vrijdenkerscafé Utrecht

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur
(inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijegedachte.nl

Vrijdenkerscafé Tafel van de Rede, Deventer

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur
(inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijegedachte.nl

Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Louis Café Restaurant, Muzenplein 135, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur
(inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: denhaag@devrijegedachte.nl

Cover vóór: Anton van Hooff, 2 maart 2015
Cover achter (onder):
Vrijdenkerscafé Utrecht, 2 maart 2015

De Vrijdenker • jaargang 46 • nummer 3 • april 2015**INHOUD**

Titel	Auteur	Pag.
• Geef mij maar de Duitse Grondwet	<i>Anton van Hooff</i>	2
• Ongepast en onjuist	<i>Leon Wecke</i>	3
• Tip van de redactie	<i>Redactie</i>	5
• Eerste Kamer	<i>Leon Wecke</i>	4
• Filosofie van de vrijheid van het individu	<i>Floris van den Berg</i>	5
• Geheimpjes	<i>Leon Wecke</i>	8
• Zomaar wat vrije gedachten	<i>Gerhard Elferink</i>	9
• <i>God's Problem</i> - Bart D. Ehrman	<i>René van Elst</i>	10
• Wat elke gelovige zou moeten overdenken (2)	<i>Gerhard Elferink</i>	13
• Uit de oude doos	<i>(Redactie)</i>	15
• <i>Magdalena</i> van Maarten 't Hart, fragmenten	<i>(Redactie)</i>	15
• Kiezen (gedicht)	<i>M.B. van Emmen</i>	15
• Op de Berg	<i>Leon Wecke</i>	16
• De vrijheidsparadox in de praktijk	<i>Fons Tel</i>	17
• Zielenleer als eigenwaan	<i>Anton van Hooff</i>	19
• Therapie van de waanzin	<i>Floris van den Berg</i>	20
• Waan: geloof en complottheorie	<i>Hans de Vries</i>	21
• Een weerbare democratie	<i>Jos van Dijk</i>	22
• Levendig of hatelijk islamdebat?	<i>Anton van Hooff</i>	23
• Wetenswaardigheden over het voorzitterschap van Anton van Hooff	<i>Gerhard Elferink</i>	24
• Wolf	<i>Leon Wecke</i>	25
• Anton schrijft (bloemlezing pag. 26-31)	<i>(Redactie)</i>	26
• Van de redactie	<i>Redactie</i>	31
• Vrijdoeners gevonden (bestuurskandidaten)	<i>Anton van Hooff</i>	32

Algemene Ledenvergadering 2015

Op 18 april organiseert De Vrije Gedachte haar jaarlijkse ledenvergadering. Voorafgaande aan de vergadering houdt Chris Kruse, Bijzonder Hoogleraar Geneesmiddelenonderzoek aan de Universiteit van Amsterdam, een lezing getiteld: "Geneesmiddelen: Geschenken van Boven", waarin hij uiteenzet hoe hij als christen gedurende meer dan 30 jaren vol overtuiging heeft meegewerkt aan het onderzoek naar nieuwe geneesmiddelen. Zaal open 10:30 uur, aanvang 11:00 uur. Na afloop is er tot 12:00 uur gelegenheid tot debat. Dit gedeelte is ook toegankelijk voor niet-leden.

De Algemene Jaarvergadering is niet openbaar en alleen toegankelijk voor leden van de vereniging en genodigden met goedkeuring van het bestuur. Om 12:00 uur wordt een lunch geserveerd. Aansluitend vindt tot ca. 15:00 uur de Algemene Jaarvergadering plaats. Zie pag. 32 over de bestuurskandidaten. De agenda is meegestuurd met het vorige nummer van De Vrijdenker.

N.B. Kijk op onze website www.devrijgedachte.nl voor de meest actuele informatie over deze ALV.

Geef mij maar de Duitse Grondwet

Een burcht van een robuuste democratie

Anton van Hooff (foto zie pag. 23)

Maar weinig mensen weten dat er een heus monument voor de Nederlandse Grondwet bestaat. Het lijkt ook zo on-Hollands, pathetisch te doen over een document. Dat is meer iets voor Fransen of Amerikanen. Het is wel even zoeken naar dat gedenkteken. Je moet aan de buitenzijde van het Binnenhof zijn, aan de Hofweg, links van de moderne megabioscoop die de vergaderzaal van de Tweede Kamer huisvest. Wat er uitziet als een trede, blijkt bij nader toezien de drager van een langgerekte tekst: *'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.'*

Gelijk, vrij of waardig?

In juni 2001 beriep ik mij op deze nobele tekst toen ik bij de Commissie Gelijke Behandeling voor mij en mijn buitenlandse partner dezelfde rechten opeiste als medeburger Willem Alexander van Oranje Nassau en de Argentijnse Máxima Zorreguieta; haar verblijf hier was een grove overtreding van de Vreemdelingenwet: zo ondervond ik nota bene feodale discriminatie. De CGB gaf echter niet thuis: over die discriminatie ging zij niet! En dat 'op welke grond dan ook' dan? Ja, ja...

Zulke ontsnappingsmogelijkheden krijg je als je naar een soort volledigheid streeft. Hoeveel duidelijker is daarmee vergeleken artikel 3 van het *Grundgesetz* für die Bundesrepublik Deutschland:

'Alle Menschen sind vor dem Gesetz gleich.' Dat is tekst die staat als een rots. De bondigheid en zeggingskracht van het Duitse gelijkheidsartikel zijn geen toeval. Naar vorm, inhoud en functie is de hele Grondwet van de Bondsrepubliek een monument van robuuste democratie. Telkens als het om grondrechten gaat, kijk ik even hoe de Duitse

constitutie het zegt. Iedere keer weer treffen mij haar bondigheid en helderheid. Zo dacht ik bij Floris van den Bergs' pleidooi voor een weerbare democratie (De Vrijdenker 46.1, p. 25 e.v.) aan het Duitse artikel 1. Dat verstrikt zich niet in het onoplosbare dilemma of vrijheid of gelijkheid de voorrang heeft, maar legt direct het meest fundamentele grondrecht vast: *'De waardigheid van de mens is onaantastbaar'* (*Die Würde des Menschen ist unantastbar*). Vrijheid (artikel 2) en gelijkheid (art. 3) zijn daarvan afgeleide en dus ondergeschikte waarden.

Grondwet is geen wet

Niet alleen diende ik – zonder veel hoop, hoor – indertijd een klacht in bij de Commissie Gelijke Behandeling. Ik ging ook naar het advocatenkantoor van Britta Böhler; dat heeft immers geen respect voor heilige huisjes. Ja, ze zouden graag een zaak aanspannen, maar geen rechter zou mijn klacht zelfs maar in behandeling willen nemen, want: ONZE GRONDWET IS GEEN WET! Hij is niet meer dan een verklaring van de regels waaraan de Staten-Generaal zich als wetgevende macht belooft te houden. De Duitse Grondwet daarentegen is

direct geldend (*unmittelbar geltendes*) recht. Rechters mogen wetten toetsen aan het *Grundgesetz*. Burgers die zich geschonden voelen in hun grondrechten kunnen bij het Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe in beroep gaan.

Daarom konden drie Beierse leerlingen met hun ouders rechtstreeks in Karlsruhe hun gelijk halen. Zij ergerden zich aan de kruisbeelden in hun openbare basisschool. Die religieuze symbolen in een publiek instituut schonden toch het grondwettelijke principe van de scheiding tussen kerk en staat? Op 16 mei 1995 verklaarde het Duitse Constitutionele Hof dat Beieren inderdaad in strijd met de Grondwet handelde als het voorschreef dat er in ieder klaslokaal een crucifix of minstens een kruis moest hangen. Op 23 december van hetzelfde jaar paste de Zuid-Duitse vrijstaat zijn schoolwet aan de Grondwet aan.

Een weerbare democratie

De Duitse Grondwet is uniek in de wereld omdat hij ook een artikel bevat voor het geval dat de democratie dreigt onder te gaan – was A. Hitler niet met wettige middelen aan de macht gekomen en had hij niet prompt de volkssoevereiniteit afgeschafte? En hadden niet veel Duitsers Von Stauffenberg en andere belagers van des Führers leven lang als landverraders beschouwd? Artikel 20, lid 4 verleent het recht tot verzet tegen antidemocratische krachten: *'Tegen eenieder die poogt dit bestel af te schaffen, hebben alle Duitsers het recht tot verzet, indien een ander reddingsmiddel niet mogelijk is.'* (*Gegen jeden, der es unternimmt, diese Ordnung zu beseitigen, haben alle Deutschen das Recht zum Widerstand, wenn andere Abhilfe nicht möglich ist*).

Zo weert een sterke democratie zich. Begrijpen jullie nu dat ik in plaats van het rare, onverplichtende ratjetoe dat doorgaat voor de Nederlandse Grondwet de voorkeur geef aan die van de Duitse Bondsrepubliek?

Konrad Adenauer, voorzitter van de Parlementaire Raad, ondertekent das Grundgesetz op 23 mei 1949

Ongepast en onjuist

Leon Wecke

Als separatisten in Oost-Oekraïne, zij het per ongeluk, de MH-17 hebben neergehaald, dan kan hen dood door schuld te laste worden gelegd. Maar om, in reactie op deze mogelijke tragische vergissing en de Oekraïne-politiek van Vladimir Poetin, de NAVO bijkans te mobiliseren, steeds scherpere sancties aan Rusland op te leggen, de defensie-uitgaven te verhogen en letterlijk Rusland als vijand van het Westen in een nieuwe Koude Oorlog te situeren is even ongepast als onjuist.

De Russische vrees voor een Westerse omsingeling is reëler dan de Westerse vrees voor Russische agressie. Dat laatste is een denkbeeld uit de Koude Oorlog dat met verve nieuw leven wordt ingeblazen. De huidige demonisering van Poetin, een persoon en politicus waarop van alles aan te merken is, is buiten alle proporties. Het is een gevaarlijke ontwikkeling waarbij niet de werkelijke stand van zaken, maar in toenemende mate een onvolledig, vertekend en met fantasiebeelden versterkt vijandbeeld gedragsbepalend is.

Dat Poetin, zijn entourage en vele Russen vrees hebben voor het Westen, is helaas terecht. Napoleon en Hitler deden hun militaire gooi naar het vernietigen van het toenmalige Rusland. Voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog klopte de Sovjet-Unie tevergeefs aan de deur van 'München' om mee te mogen doen met de alliantie tegen nazi-Duitsland. In die Tweede Wereldoorlog werd in de ogen van Stalin wel erg lang gewacht met een tweede front in Normandië. Zijn vrees was dat het Westen gaarne zag dat de communisten en de nazi's elkaar wederzijds zouden afmaken. De geringe waardering in het Westen voor 20 miljoen dodelijke Russische slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog was ook geen factor die het Russisch vertrouwen in datzelfde Westen bevorderde. Na de oorlog en met name na de Koude Oorlog, moet Rusland vervolgens aanzien hoe haar oorspronkelijke invloedssfeer in Europa door een oprukkende NAVO en Europese Unie wordt ingeperkt. Estland, Letland, Litouwen, Polen, Hongarije, Roemenië en Bulgarije verdwijnen uit de Russische invloedssfeer, evenals de rest van de Balkan. Er worden raketschilden opgesteld, zogenaamd tegen de aanstormende raketten van Iran, maar, zoals iedereen weet, in feite tegen Rusland. Dat Poetin de Krim annexeerde met sinds mensenheugenis een Russische haven en een bevolking die voor 90 procent bij Rusland wenst te horen, is begrijpelijk. En voor de oude Russische provincies in Oost-Oekraïne geldt min of meer hetzelfde. Het betreft provincies met achterlopende economie en met een meerderheid van de bevolking die weer bij het oorspronkelijke moederland wil horen. In de Amerikaanse Senaat gaan stemmen op om, ter voorkoming van verdere 'Russische agressie' tegen Oekraïne en andere staten in Europa en Eurazië, de NAVO aan de Russische grenzen de slagkracht voor een Blitzkrieg te geven. Het neerhalen van de MH-17, dat een rol speelt bij de besluitvorming over de Westerse politiek inzake Rusland, wordt, voorafgaand aan de uitkomsten van het internationale onderzoek, per definitie aan de rebellen geweten. Iets dat wel mogelijk is, maar nog geenszins bewezen. Toch, verwijzend naar de vliegtuigramp, legt Hillary Clinton minstens een deel van de verantwoordelijkheid voor de vlieg-ramp meteen al bij Poetin. 'Als we daar al twijfel over hadden,

dan moet die nu wel weg zijn', zo meent zij. President Obama liet weten 1 miljard dollar extra uit trekken voor de verdediging van het oosten van Europa. 'Hogere defensie-uitgaven, tenminste 2 procent van het bruto binnenlands product, zijn nu noodzakelijk', aldus de Britse premier Cameron in een brief aan de regeringsleiders van de NAVO-landen. De Britse premier stelt dat we langetermijnmaatregelen overeen moeten komen om Russische agressie af te schrikken. Zijn opvatting is dat Westerse landen hun verdediging moeten versterken, 'nu Rusland de NAVO als een tegenstander ziet'. Kennelijk niet omgekeerd. De vroegere secretaris-generaal van de NAVO, Jaap de Hoop Scheffer, meende in een interview na de ramp met de MH-17: 'De urgentie om onze defensie op orde te brengen is enorm. Iemand die daar nu nog niet van overtuigd is, leeft in een andere wereld'. Maar misschien leeft De Hoop Scheffer in een andere wereld, namelijk die van de Koude Oorlog, een wereld die al lang niet meer de onze is. Zijn opvolger, Anders Rasmussen, wijst erop dat de huidige kortingen op defensie niet langer houdbaar zijn. Alsof, om aan de huidige crisis het hoofd te bieden, niet bezuinigingen op alle gebieden van nationaal beleid in de Europese landen als noodzakelijk en mogelijk aanvaard zijn, inclusief die op defensie.

Het koppelen van de eis om meer aan defensie uit te geven aan het neerhalen van het Maleisische vliegtuig, waarbij dan ook de kwestie 'de Krim' en oostelijke provincies van Oekraïne worden genoemd, grenst bijna aan volksverlakerij. Het is een bijdrage aan een publiek beeld dat desnoods een toekomstig militair treffen tussen het Westen en Rusland legitimeert, alsof er wederzijds geen duizenden, iedere agressor afschrikkende, atoombommen liggen, de Koude Oorlog ver achter ons ligt, het Warschaupact al heel lang niet meer bestaat en wederzijdse afhankelijkheid van staten op allerlei gebieden steeds intenser wordt. In belangrijke mate is een oorzaak van de huidige demonisering van Rusland en Poetin een onverantwoordelijke uitvergroting en vertekening van iets wat misschien ooit een tragische vergissing blijkt te zijn alsmede een helaas begrijpelijke schending van het internationaal recht m.b.t. de Krim en steun aan volksgegoten die in twee provincies voor aansluiting bij Rusland kiezen. In plaats van steeds scherpere sancties zou bijvoorbeeld een opheffen van de kennelijk tegen Rusland gerichte raketschilden een betere, op stabiliteit gerichte maatregel zijn dan pogingen door Westerse invloed juist de stabiliteit in Rusland en haar resterende invloedssfeer te ondermijnen.

En wat de verantwoordelijkheid van Rusland betreft, als hetzij de separatisten of Kiev het BUG-systeem benut hebben, dan is de Russische wapenleverancier deels medeverantwoordelijk. Maar dat geldt dan bijvoorbeeld ook voor de Verenigde Staten als afzender van wapen- en munitie-zendingen, financiële en economische hulp die mede mensenrechtenschendende acties van de Israëlische regering en krijgsmacht jegens de Palestijnen mogelijk maken.

Leon Wecke (Wijchen, 1932) is polemoloog, verbonden aan het Centrum voor conflict-analyse en management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen.

Tip van de redactie

Het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael (gevestigd in Den Haag op het gelijknamige landgoed) is een politiek onafhankelijk kennisinstituut dat diverse aspecten van de internationale betrekkingen bestudeert. Tevens wordt les gegeven aan (aanstaande) diplomaten, waaronder ook veel niet-Nederlandse diplomaten, over de theorie en praktijk van de diplomatie.

Clingendael wordt voor een deel gefinancierd door eigen inkomsten uit de activiteiten en daarnaast door subsidies van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Defensie. In samenwerking met het Egmont-Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen in België wordt namens Clingendael sinds 1947 maandelijks het tijdschrift *Internationale Spectator* uitgegeven. In het 10 maal per jaar verschijnende blad presenteren vakspecialisten en beleidsmedewerkers achtergronden en analyses van de internationale politieke verhoudingen. Ook internationaal recht, ontwikkelingssamenwerking, internationale handel en diplomatieke vraagstukken komen aan de orde.

Met ingang van januari 2015 is men overgegaan van een papieren tijdschrift op een gratis internetpublicatie, te lezen als een aantal web-pagina's. Geïnteresseerden kunnen zich inschrijven voor een email nieuwsbrief waarin het verschijnen van een nieuw nummer wordt gemeld. Zie www.internationalespectator.nl.

*Ik ben een man zonder
overtuigingen – dat denk ik
tenminste.*

— Christopher Hampton

Eerste Kamer

Leon Wecke (foto zie pag. 3)

Dezer dagen was ik te vroeg voor een vergadering in Den Haag. Je weet het tegenwoordig maar nooit: om zeker te zijn de trein een uur eerder nemen of per auto drie kwartier eerder vertrekken en als er dan geen file is en geen blaadje op de rails dan wel storende wissels, heb je ongepland even tijd voor jezelf. Althans dat dacht ik, zittend op een bankje met uitzicht op de Hofvijver.

Ik zag hem over het water aankomen, de mij bekende torenkraai, die al eens eerder een boekje over het Binnenhof had open gedaan. Hij had een formidabele kennis van Haagse zaken uit afgeluisterde gesprekken, waar de National Security Agency U tegen zou zeggen. Met de provinciale verkiezingen in aantocht wilde ik zijn mening over de Eerste Kamer wel eens horen. Maar voor ik ook maar één woord kon uitbrengen, zei hij: 'Het gaat toch door, de ontruiming, restauratie, opknabbeurt of hoe je het wil noemen van het hele Binnenhof, mijn torentje inbegrepen. Ik kom net van een protestvergadering, waar zelfs mussen, spreeuwen, boomkruipertjes, twee roodborsten, een aalscholver evenals een ooievaar uit het Haags gemeentewapen acte de présence hebben gegeven'. 'Stop even', vroeg ik hem, 'ik wil iets weten over de Eerste Kamer'. 'Die gaat óók door', aldus mijn gevleugelde vriend. 'Heel lang geleden - ik weet het van mijn bet-bet-bet-over-overgrootvader, die was erbij toen in 1815 die Eerste Kamer door Koning Willem I werd ingesteld. Het was op aandringen van de aristocratie in de Zuidelijke Nederlanden dat deze rem en corrector op de Tweede Kamer, de Volkskamer, gestalte kreeg. De leden werden door de koning zelf benoemd, die zo een indirect veto over alle wetsvoorstellen kreeg. Toen de oorlog tegen die Belgen in 1830 verloren was, hebben ze de *chambre de réflexion* niet opgeheven. Van Speijk heeft indertijd de lont in de verkeerde kamer aangestoken. De zogenoemde '*ménagerie du roi*', zijn eigen dierentuin met politieke beesten, bleef bestaan'. Gerrit, zoals mijn torenkraai zichzelf genoemd had, vertelde hoe in die tijd een van zijn verre voorvaderen een schijtlijster had gesproken die van de macht des konings geen kwaad woord wilde horen. Overigens had een toen invloedrijke heer Thorbecke de Eerste Kamer 'zonder grond en doel' genoemd. En uiteindelijk zou de grondwetsherziening van 1848 inhouden dat in het vervolg de leden van Provinciale Staten de leden van de Eerste Kamer zouden kiezen. En zo is het gekomen', aldus Gerrit. 'Ze zitten hier maar één dag in de week. En dat leidt uiteraard tot belangenverstrengeling, want wat doe je de rest van de week als het huiswerk is gedaan?'.

'Heden ten dage is de Eerste Kamer zo verpolitiekt,' vervolgde Gerrit, 'dat de ministers daags na de Statenverkiezingen door de gangen van het Binnenhof lopen, balancerend met borden vol bonbons, pruimtabak, gratis krasloten en een drankje in een ultieme poging Eerste Kamerleden over te halen tot ondersteuning van voor hen programmareemde beleidspunten. Over die kabinetssteun van de Eerste Kamer wordt overigens vooral onderhandeld door de ministers met lijsttrekkers van de Tweede Kamer. Hoe vervreemd wil je het hebben? Halverwege een kabinetsperiode moet weer gezocht worden naar een meerderheid in de Eerste Kamer en wat als die niet te vinden is? Kabinet weg, nieuwe verkiezingen en weer hetzelfde probleem? Als ik jullie een raad mag geven', zei Gerrit, 'weg met dat overjarig, wat zeg ik, overeeuwig gedrocht. De wijsheid van bedaagde senatoren kan de Tweede Kamer best zelf opbrengen. Zijn landen als Denemarken of Finland wegens afwezigheid van een Eerste Kamer onbestuurbaar? Nee toch. Afschaffen die handel, geen woorden meer over vuil maken. Er zijn belangrijker zaken aan de orde nu de wolf onze grens heeft overschreden en de eerste luchtmobiele brigade van IS, gesteund door Poetin en voorbereid door een horde oud-Syriëgangers, op het punt staat te landen op het Malieveld.'

Filosofie van de vrijheid van het individu

Boekbespreking: Dirk Verhofstadt, *De liberale canon*, Houtekiet/Liberaal Archief, Antwerpen/Gent, 2015, 238 pgs.

Floris van den Berg

'De enige reden waarom men rechtmatig macht kan uitoefenen over enig ander lid van een samenleving, tegen zijn of haar zin, is de zorg dat anderen geen schade wordt toegebracht.'

John Stuart Mill

Ik ben geen voorstander van een expliciet recht op de vrijheid van religie; het recht op de vrijheid van expressie is voldoende. Dat bedacht ik verbaasd toen ik in Dirk Verhofstadts *De liberale canon* het boek *Free to Choose* van Milton Friedman tegenkwam, omdat het liberalisme van Verhofstadt mijlenver af staat van Friedmans libertarisme.

De liberale canon is een beknopt boek waarin filosoof, historicus, liberaal, humanist, atheïst, mensenrechtenactivist, feminist en vrijdenker Dirk Verhofstadt uiteenzet hoe zestig door hem gekozen filosofen hebben nagedacht over het ideaal van individuele vrijheid. Frappant is dat veel van hun boeken op de *Index Librorum Prohibitorum* hebben gestaan. De R.K. Kerk had een voorkeur om juist boeken die er moreel en cultureel toe doen, op die lijst met verboden boeken te plaatsen. De katholieke kerk, religie in het algemeen trouwens, is een geducht tegenstander van liberalisme: waar liberalisme de vrijheid van het individu centraal stelt, is het opleggen van een bepaalde levensstijl met veel geboden en verboden (paternalisme) een wezenskenmerk van religie – en ook van veel politieke ideologieën overigens (zoals het communisme).

Het is van groot belang om niet in abstracto over vrijheid te spreken, maar heel precies over de vrijheid van het individu. Hegel en Rousseau bijvoorbeeld spreken in hun werk over vrijheid, maar dat blijkt bij nadere beschouwing geen individuele vrijheid te zijn, maar autoritair paternalisme. Vrijheid is een woord waar niet veel mensen tegen zullen zijn, maar het maakt een groot verschil wat er met het begrip bedoeld wordt.

Verhofstadt voegt aan zijn canon zijn eigen visie op liberalisme toe: liberalisme als individualisme. *De liberale canon* zet aan tot denken: bij elk van de 60 denkers moet je zelf bepalen hoe je je tot diens positie verhoudt. Het boek is aldus niet alleen een historisch overzichtswerk, maar ook een aanzet tot politieke, filosofische en morele reflectie.

Verhofstadt heeft zowel liberalen als libertariërs opgenomen in zijn liberale canon. Het verschil kan worden geïllustreerd door het door Isaiah Berlin verduidelijkte onderscheid tussen positieve en negatieve vrijheid. Negatieve vrijheid betekent dat elk individu (voor de wet) gelijk is en gelijke politieke rechten heeft. De overheid zorgt ervoor dat deze politieke of klassieke rechten gewaarborgd zijn en blijven, door leger en politie. Positieve vrijheid betekent dat mensen de mogelijkheden hebben om daadwerkelijk wat met hun vrijheid te doen. Als je in een sloppenwijk in India woont heb je misschien wel negatieve vrijheid, maar

je hebt geen enkele positieve vrijheid. De mogelijkheden om je als autonoom individu te ontplooiën zijn zonder positieve vrijheden als onderwijs, schoon drinkwater, riolering, huisvesting en vooral onderwijs, zeer gering. Libertariërs menen echter dat problemen vanzelf opgelost worden door: dat 1) de mensen zelf worden aangespoord voor zichzelf te zorgen (een nogal naïeve gedachte, gezien de soms deplorabele uitgangspositie), 2) dat individuen kunnen besluiten om anderen te helpen (filantropie, *charitas*), of 3) de vrije markt het beste biedt voor iedereen. Maar wat schieten de mensen ermee op die geen ontplooiingsmogelijkheden hebben? Libertariërs zullen zeggen: de markt is niet vrij genoeg en de overheid bemoeit zich teveel met (sociaal) beleid. Liberalen als Rawls, Nussbaum en Sen menen anderzijds dat er juist meer overheidsbemoeienis moet zijn om de mensen aan de onderkant van de samenleving te helpen hun positieve vrijheid te ontplooiën. Welke strategie het beste werkt kan, in principe, sociaalwetenschappelijk worden aangetoond. Een groot moreel verschil is echter dat libertariërs het perspectief hebben van de rijke mensen met ontwikkelingsmogelijkheden en de liberalen ook het perspectief van de slachtoffers in ogenschouw nemen. Liberalen, in Verhofstadts visie, zijn sociaal-liberalen die qua opvattingen over de verzorgingsstaat in de buurt komen van een socialistische visie.

Een antwoord op libertariërs als Friedman geven denkers als John Rawls en Martha Nussbaum (ook opgenomen in de canon). Rawls begint met een gelijkheidsprincipe: iedereen moet een zo groot mogelijk aantal vrijheden (positief en negatief) hebben om mee te beginnen; verschillen in inkomsten zijn alleen gerechtvaardigd als degene die in de slechtste posities zitten beter af zullen zijn (*difference principle*). Nussbaum ontwikkelt samen met Amartya Sen (ook in de canon) de mogelijkhedenbenadering (*capabilities approach*) die nauw aansluit bij (humanistische) psychologie zoals die van Maslow. Nussbaum ontwikkelt een lijst van 10 *capabilities* waaraan (door de overheid) voldaan moet zijn om individuen ook daadwerkelijk ontplooiingsmogelijkheden te geven en merkt daarbij op – verrassend voor het liberalisme

waarbij de overheid doorgaans mensen gelijk behandelt – dat niet iedereen dezelfde hulp nodig heeft om zich te kunnen ontwikkelen. Nussbaum bepleit ondersteuning naar vrijheid op maat. In ons onderwijs kennen we deze benadering – kinderen met dyslexie krijgen enigszins aangepast onderwijs en onderwijsmateriaal. In een samenleving à la Milton Friedman moet je maar hopen dat je ouders voor jou kunnen zorgen – anders heb je gewoon pech. Daar is Friedman heel hardvochtig in.

De zestig denkers (van Epicurus tot Alicja Gecinska) laten zich als een prettige geschiedenis van de filosofie lezen, veel plezieriger dan historische overzichten omdat al die nutteloze, zinloze zijpaden en vooral dwaalwegen van

Floris van den Berg (1973) is milieufilosoof, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis

Dit artikel is door de redactie ingekort.

de filosofie ontbreken. Heerlijk om zonder metafysica en zonder theologie door de geschiedenis van het denken te waden. Religie komt er wel veel in voor: namelijk als religiekritiek. Opvallend is dat er twee soorten religiekritiek zijn: milde religiekritiek, dat wil zeggen kritiek op de uitwassen van een religie zonder religie helemaal over boord te werpen, en fundamentele religiekritiek. Deze tweedeling komt min of meer overeen met het onderscheid dat ideeën-historicus Jonathan Israel maakt tussen de Radicale en de Milde Verlichting – al is dit onderscheid algemeen van toepassing. Milde religiekritiek (hoewel lang niet altijd mild ontvangen!) is van Averroës, Erasmus, Pico della Mirandola, Montaigne, Locke, en, moderner, Irshad Manji. Manji en Averroës zijn de enige twee moslims in het canon. Ik betwijfel overigens of Averroës de liberale lesbische Manji als moslima zou erkennen. Het is opvallend dat Verhofstadt er voor kiest om Irshad Manji op te nemen in de canon en niet Ayaan Hirsi Ali. Hirsi Ali is van de radicale Verlichting: zij heeft gebroken met de islam en noemt zich atheïst. Hirsi

Ali pleit met name voor vrouwenemancipatie in islamitische culturen, tegen vrouwenbesnijdenis en voor religiekritiek.

Iedereen die een canon opstelt, zal kritiek krijgen waarom deze persoon niet is opgenomen en die persoon juist wel. Zo vind ik het opvallend dat, zoals gezegd, Hirsi Ali ontbreekt, en daarnaast zou ik zelf vier denkers zeker hebben opgenomen: Bertrand Russell, Paul Kurtz, A.C. Grayling en Peter Singer. Peter Singer is een vooraanstaand filosoof die in de ethiek zeer veel vernieuwing heeft gebracht. Toch wordt Singer doorgaans niet het etiket liberaal opgeplakt. Hij is immers een utilist. Ik denk echter dat het etiket liberaal hem zeer

goed past. Singer heeft namelijk bijgedragen aan de liberalisering van de medische ethiek, met name over abortus en euthanasie. Nog veel belangrijker is het concept van de morele cirkel die Singer uitbreidt van antropocentrisme naar sentiëntisme. Grayling is momenteel een van de meest prominente Engelse filosofen. Grayling behoort tot de Nieuw Atheïsten – hij is een fervent atheïst, humanist en liberaal. Hij is een pleitbezorger van de vrijheid van expressie. Ook doet hij aan de popularisering van ideeën waardoor hij veel wegheeft van de Franse *philosophes*. Bertrand Russell heeft grote invloed gehad op de liberalisering van de samenleving. Paul Kurtz heeft liberalisme geplaatst binnen de seculier humanistische ideologie. Maar enfin, dan had ik zelf maar een liberale canon moeten schrijven. Het gaat erom dat Verhofstadt de lezer aanzet tot denken over liberalisme en hoe dat institutioneel vorm gegeven kan worden.

Verhofstadts essay 'Grondslagen van het liberalisme' zou tot de canon van algemene vorming moeten behoren. Een tekst die iedereen kent. *'De kern van het liberalisme is het individualisme, in het bijzonder het recht op zelfbeschikking van elke mens.'* (p. 197). Verhofstadt sluit hierbij aan

bij John Stuart Mill die in *On Liberty* de beroemde definitie van individuele vrijheid verwoordde: *'Over zichzelf, over zijn eigen lichaam, ongeacht afkomst, is ieder mens zijn eigen meester.'* Over opvoeding schrijft Verhofstadt: *'In geen geval mogen ouders en opvoeders handelingen verrichten die de vrije wilsbeschikking van het kind voor de toekomst onherroepelijk zouden inperken.'* Hieruit volgt, dunkt mij, dat niet-medisch noodzakelijke besnijdenis van minderjarigen niet is toegestaan, net zo min als het indoctrineren van kinderen in een bepaalde ideologie. (En nee, een liberale opvoeding is geen indoctrinatie. Opvoeden tot vrijheid is niet hetzelfde als onderdrukking. Kaalheid is geen kapsel.). Verhofstadt is geen libertariër, maar een sociaal-liberaal. Verhofstadt wil geen extra predicaat voor liberalisme. Echter, in de algemene opinie wordt liberalisme doorgaans aangezien voor neoliberalisme, kapitalisme, libertarisme of gewoonweg egoïsme. Verhofstadt geeft een sociale invulling aan liberalisme. Hij sluit zich, zoals gezegd, aan bij John Rawls en Martha Nussbaum. Daarom neemt hij expliciet

afstand van libertariërs die alleen wat zien in het ideaal van positieve vrijheid, maar niet in negatieve vrijheid en daarom voorstander zijn van een minimale (nachtwakers-) staat. *'Autonomie houdt in de autonomie van anderen te erkennen en anderen te helpen autonoom te zijn indien ze daartoe, om welke reden dan ook, niet in staat zijn. Daarom is een kwaliteitsvol onderwijs zo essentieel om kennis op kinderen over te dragen en hen op te voeden tot kritische burgers.'* (p. 200)

Verhofstadt stelt stellig: *'Het liberalisme stelt de mens centraal en niets anders.'* (p. 209) Hij verduidelijkt dit met de toevoeging: *'Niet de winst, niet de economie, niet de markt, niet de*

staat, niet een geloof, niet een volk, niet een ras. Alleen de mens en zijn vrijheid om zelf keuzes te maken.' Verhofstadt verzet zich tegen racisme, nationalisme en tal van andere vormen van onderdrukking, maar waarom is hij ziende blind voor de ongefundeerde inperking van de morele cirkel van zijn opvatting van antropocentrisch en zodoende speciësisstisch liberalisme?

Verhofstadt introduceert een, voor zover ik weet, nieuw criterium om te pogen onderscheid te maken tussen de mens en de andere dieren: de vrijheid om zelf keuzes te maken. We zouden dit voluntarisme kunnen noemen. Waar filosofen als Aristoteles en Kant zich beriepen op de rede als datgene wat bepaalt of je in de morele cirkel valt (en waarom zwarten, vrouwen, dieren er niet in vallen, want die hadden maar heel beperkte redelijke vermogens – volgens de filosofen), vervangt Verhofstadt dat criterium door het vermogen tot willen. Er zijn hier twee tegenwerpingen: 1) is dit een goed criterium voor insluiting in de morele cirkel? En 2) als voluntarisme wordt gebruikt, dan vallen veel niet-menselijke dieren in de morele cirkel. Veel dieren zijn in staat om te communiceren wat ze willen en vooral

Dirk Verhofstadt

wat ze niet willen. Verhofstadt bespreekt in zijn lemma over Jeremy Bentham diens criterium voor insluiting in de moraal: het vermogen om te voelen (*Can they suffer?*). De reikwijdte van het speciësistische liberalisme van Verhofstadt is op niet moreel te rechtvaardigen grond beperkt. Een andere (onnodige) blinde vlek van Verhofstadt zijn toekomstige generaties. Als we werkelijk rekening houden met alle individuen, nu en in de toekomst, dan heeft dat verregaande consequenties voor hoe wij onze samenleving hebben ingericht. In zijn grondslagenessay scheert Verhofstadt er wel enige malen vlak langs: *'Liberalen steunen elke vooruitgang voor zover de menselijke integriteit, de levenskwaliteit, de biodiversiteit en het milieu niet worden aangetast.'* (p. 204) Maar het huidige economische systeem tast wel degelijk de menselijke integriteit aan (zoals in sweatshops in lage lonen landen), de levenskwaliteit (mensen in de Nigerdelta waar Shell zorgt voor olievervuiling), de afname van de biodiversiteit en het milieu!

Verhofstadt doet mij denken aan Jeremy Bentham die weliswaar in een voetnoot de ontdekking deed dat niet menselijke dieren ook in de morele cirkel gesloten dienen te worden, maar hij deed er verder weinig mee. Het zijn mensen als Henry Salt en **Peter Singer**→, die dat idee oppakten en de consequenties daarvan durfden inzien – ook voor het eigen leven.

Verhofstadt stelt voor om (zijn individualistisch) liberalisme te gebruiken om beleid mee te evalueren: *'Leidt die concrete maatregel tot meer vrijheid, meer emancipatie, meer kansen voor het individu om zelf invulling te geven aan zijn of haar levenslot, tot meer welvaart voor mensen hier als voor mensen in andere delen van de wereld?'* (p. 209) Laten we als voorbeeld nemen het (Europese) veeteeltbeleid. Dat leidt niet tot emancipatie van de dieren (in tegendeel, het aantal dieren in de intensieve veehouderij neemt alleen toe), intensieve veehouderij geeft weliswaar werk aan mensen, maar het heeft een grote milieu-impact en de werkomstandigheden van arbeiders in de slachterijen zijn niet de best voorstelbare (zou je er zelf willen werken?). Ergo, het implementeren van de criteria van Verhofstadt voor de veeteelt leidt mijns inziens tot het afschaffen van die veeteelt. Net zoals een liberale samenleving slaafvrij moet zijn (ook qua geïmporteerde goederen), net zoals een liberale samenleving abortus en euthanasie gelegaliseerd moet hebben, net zoals het homohuwelijk legaal moet zijn, en besnijdenis verboden, zo ook volgt logischerwijs uit de grondbeginselen van het niet schaden principe dat een liberale samenleving een plantaardige, dus van dierlijke producten vrije, samenleving is. Filosofie leidt (of kan leiden) tot voortschrijdend inzicht. Het is tijd dat liberalen die streven naar (morele) vooruitgang, die durven denken en bereid zijn redelijke argumentaties te volgen, ook durven de consequenties te aanvaarden wanneer die hen persoonlijk niet welgevoeglijk zijn. Abolitionisme maakt deel uit van liberalisme. Niet alleen abolitionisme van menselijke slavernij, maar ook van dierlijke slavernij.

Verhofstadt is een universalist: hij meent dat individuen altijd en overal het recht hebben om zelf vorm te geven aan hun eigen leven. Dit standpunt is een fundamentele kritiek op samenlevingen en culturen die de vrijheid van het individu niet respecteren. Verhofstadt meent dat de overheid (of

een supranationale overheid als de VN) de taak heeft om individuen te beschermen wanneer hun autonomie in het geding is. Dat leidt tot liberale paradoxen dat een liberale samenleving ouders kan dwingen hun kinderen te laten vaccineren of een bloedtransfusie te ondergaan. Dat laatste wordt mooi beschreven in Ian McEwans roman *The Children's Act*. Deze concrete uitwerkingen van het liberalisme zijn punten die in het politieke liberalisme op de achtergrond zijn verdwenen, omdat ze veel verzet oproepen. Toch is het niet terecht om, als er verzet komt, het liberalisme terug te schroeven. Liberalisme is een ideologie die opkomt voor individuen, en dan met name voor de slachtoffers, niet de daders. Dat is een cruciaal verschil met multiculturalisme: volgens die ideologie worden individuen opgesloten in hun enige (religieuze) groep. De groepen hebben elk de vrijheid om individuen (kinderen, vrouwen, homo's) in hun eigen groep te discrimineren en achter te stellen (wellicht binnen enige marges – stenigen mag dan nog net niet, althans, niet hier. Nog niet).

De relatie van liberalen met de vrije markt is nogal eens problematisch. Liberalen omhelzen nogal eens de vrije markt ideologie, maar verliezen dan de essentie van het liberalisme uit het oog: het niet schaden principe. Het niet schaden principe is het morele kader waarbinnen de vrije markt kan functioneren. Verhofstadt: *'Het liberalisme staat voor een vrije markt die fungeert binnen een ethisch kader; want aan zichzelf overgelaten, is de vrije markt alleen een karkas van het liberalisme en verwordt ze tot een onvrije markt.'* (p. 206).

Wat ik mij afvroeg tijdens het lezen van het boek was wat precies het verschil is tussen liberalisme en humanisme. De denkers van de liberale canon passen ook in de humanistische canon (www.humanistischecanon.nl - helaas alleen beschikbaar op internet). Ik denk dat liberalisme (zoals opgevat door Verhofstadt) overlapt met humanisme. Een verschil is dat humanisme een mens-, wereld- en levensbeschouwing is gebaseerd op wetenschappelijke kennis. Liberalisme is doorgaans smaller en houdt zich bezig met hoe een samenleving gebaseerd op individuele vrijheid ingericht kan worden. Liberalisme is de politieke filosofie van humanisme.

Verhofstadt is een optimist. Hij is een aanhanger van het Verlichtingsoptimisme en (morele) vooruitgang. Als ik het nieuws volg, als ik de geschiedenis van de 20ste eeuw bezie, als ik zie hoe het met de wereld gesteld is, dan zie ik geen enkele reden tot optimisme. Dan zie ik geen reden tot hoop. Inderdaad, wij – de rijke westerlingen – hebben het goed en leven in vrijheid en comfort. Het optimisme van Verhofstadt verwondert mij. Het lijkt of hij daarmee het onnodig leed dat er op de wereld is bagatelliseert. Wat hebben de slachtoffers eraan met de gedachte dat het misschien ooit wel goed komt? Het lijkt mij niet opportuun te verwachten dat het ooit goed komt. Voor die betere wereld moeten we ons wel inzetten. Ik ben geen fatalist. Ik deel het activisme van Verhofstadt. We moeten ons inzetten voor een betere wereld, met meer individuele vrijheid en, vooral minder onnodig leed.

Geheimpjes

Leon Wecke (foto zie pag. 3)

Over geheimen moeten we niet geheimzinnig doen, ze zijn er nu eenmaal. En alleen op grond van dat

feit kan geconstateerd worden dat geheimen kennelijk belangrijke functies vervullen. Een echt geheim is iets wat we voor anderen verborgen houden. Maar er zijn veel publieke geheimen die formeel geheim zijn, maar waar iedereen de feiten van meent te kennen. Natuurlijk wordt wel eens iets als geheim aangemerkt wat het niet is. Ooit, in militaire dienst, kreeg ik een stuk onder ogen waarin de volledige tekst van het Wilhelmus was afgedrukt met daarboven tot mijn verbazing de classificatie 'Geheim'. Waarschijnlijk een grappenmaker die het stempel gehanteerd had, of erger een bureaucratische regel waarom, althans in dat stuk, ons volkslied als geheim diende te worden aangemerkt. Er is vanzelfsprekend veel waar bij voorkeur niet publiekelijk over gesproken wordt. Denk aan het inkomen, het vermogen dat sommige mensen bezitten, om maar te zwijgen van de bonussen die bestuurders van publieke en private ondernemingen niet zo zeer verdienen als wel toucheren. Er is een publieke overeenstemming dat we niet praten over het geld dat we bezitten, verdienen of dat we anderszins verwerven.

De aanschaf van nieuwe wapensystemen, zoals bij de F-16 vervanging, nodigt het lobbywezen tot deels geheime activiteit uit. Zo werden enkele jaren geleden VVD-kopstukken ingezet door de JSF↓-lobby van Stork. Annemarie Jorritsma, Erica Terpstra en Robin Linschoten. De drie waren betrokken bij het door Stork ondersteunde en gefinancierde lobbyplatform 'Juncta Juvant' (Vereende krachten kunnen veel bereiken). Tussen 2000 en 2004 werden tientallen hoge ambtenaren en militairen en hun partners getraakteerd op zeilevenementen en andere feestelijkheden. Mogelijk waren de genoemden zich van een en ander niet bewust, hoewel, volgens de toenmalige Stork-marketingdirecteur Mels van Houwelingen, de VVD-prominenten heel goed wisten waar ze zich mee inlieten: 'de banden tussen Stork en 'Juncta Juvant' en het doel van de lobby waren geheim voor de buitenwereld, maar niet voor de direct betrokkenen. Er is een heel groot toneelstuk opgevoerd'. Maar lobbyen mag dan soms geheim zijn, het is niet strafbaar. Maar als je als lobbyist – in 1999 – Kamerleden met geheimen van Defensie bewerkt om de aanschaf van Amerikaanse Sikorsky helikopters te bevorderen, lobby je uiteraard ook ongewild voor een onderzoek naar je eigen doen en laten en naar de herkomst van de desbetreffende geheimen.

Als het om onze nationale veiligheid gaat zijn er vanzelfsprekend vele geheimen: Geheime diensten, wier doen en laten deels per definitie geheim is. Militaire missies, die politiek gevoelig liggen in binnen en/of buitenland, zijn geheim. Een geheim dat de deelnemers eraan soms een heel

leven dienen te bewaren. Regeringen hebben diverse geheimen, die soms al dan niet toevallig door klokkenluiders als

Edward Snowden en Julian Assange alsnog met terugwerkende kracht openbaar worden gemaakt. Niet ieder geheim is even geheim: er zijn gradaties. De nationale veiligheid vergt geheimhouding. Ambtenaren kunnen als men meent dat de nationale veiligheid, bij openbaarmaking, uitzonderlijk grote schade wordt berokkend het stempel 'zeer geheim' gebruiken, als het grote schade kan berokkenen, het stempel 'geheim' en indien schade aan de nationale veiligheid te vrezen valt, 'vertrouwelijk'. Daarnaast kan men ook informatie beperkt verspreiden omdat die in verkeerde handen nadelige gevolgen voor ons aller veiligheid kan hebben. Het verstrekken van het predicaat 'staatsgeheim' is overigens aan de rechter voorbehouden, die kan bepalen of iets staatsgeheime informatie is of niet. Staatsgeheim is dan ook geen wettelijke term.

Veel belangrijker dan bepaalde staatsgeheimen is het zwijgen over de mogelijke gevolgen van deelname aan bepaalde militaire operaties. En dan bedoel ik niet geheime missies die voor onze en ook andermans veiligheid in een vijandig buitenland activiteiten ontplooiën. Berucht was het aanvankelijk zwijgen van de Amerikaanse overheid over de gevolgen van straling die honderden militairen opliepen bij de atoombomproeven in Nevada. Voorafgaand aan 'de oefening' had publiekelijk vermeld moeten worden: 'Stralingsgevaar bij deze missie leidt tot vroege invaliditeit en dood'. Maar men zweeg erover. Toch liever een geheimpje. In Irak (en voormalig Joegoslavië, red. DV) werden met verarmd uranium verrijkte granaten gebruikt, waarvan de gevolgen voor burgers en militairen nog steeds niet definitief zijn vastgesteld. Aanwezige rapporten worden in commentaren geheim of misleidend genoemd. Wel is het zogenaamde Golfsyndroom als officiële ziekte erkend in een onderzoeksrapport van het Congres. Voor de deelnemende soldaten aan de oorlog was de volgende waarschuwing op zijn plaats geweest: 'zenuwziekten, tumoren in de hersenen en multiple sclerose kunnen voor velen van u het gevolg van uw inzet zijn'. Het betreft ziekten die volgens het onderzoeksrapport veroorzaakt worden door vaccinaties en op het land aanwezige pesticiden. En had men bij de werving van militairen in de Verenigde Staten op het aanmeldingsformulier niet moeten vermelden: 'deelnemen aan onze missies verhoogt later aanzienlijk de kans op zelfdoding'. Natuurlijk, er zijn veel veteranen in de Verenigde Staten, maar meer dan 22 zelfmoorden per dag wettigden en wettigden geen enkele vorm van geheimhouding, misinformatie of de betrokkenen onvoldoende bewust maken van de risico's. Hoe het met de Nederlandse veteranen zit, weten we overigens nog steeds niet officieel; er zijn slechts geruststellende schattingen zoals 'ook hier is de Nederlandse militair geen uitzondering vergeleken bij de bevolking als geheel'. Hier geen geheimpje, wel een zeer traag onderzoek naar de juiste cijfers. Anders is het gesteld met de kwestie van de kankerverwekkende verf. Het ministerie wist al in 1987 dat het personeel in de werkplaatsen onvoldoende beschermd was tegen kankerverwekkende stoffen als chroom-6. Onlangs werd een regeling voor de slachtoffers van kracht. Toch wel een te langdurig bewaard geheimpje of niet soms?

Checkpoint, 10 april 2015.

Zo maar wat vrije gedachten

Gerhard Elferink (foto zie pag. 13)

Woordcombinatie van het jaar

Dé woordcombinatie van het afgelopen jaar, en nog steeds actueel, is ongetwijfeld: 'verplicht vrijwilligerswerk'. Hét schoolvoorbeeld van een 'contradictio in terminis'.

Neoliberale onbeschaamdheid. Lachwekkend, als het niet zo treurig was.

WK-brons

Ik hoor het nog geregeld. "Het Nederlands clubvoetbal mag dan wel steeds verder afzakken, 'we' hebben toch maar mooi brons gehaald op het WK-voetbal". En dat alles wordt met een overdaad aan plaatsvervangende trots uitgesproken.

Het vertegenwoordigende KNVB-elftal, ten onrechte als Nederlands elftal betiteld (de Staat der Nederlanden is immers geen lid van de FIFA), zou op dat WK-voetbal derde zijn geworden. Brons gehaald! Hoezo?

Hoe kun je nu beweren dat je vierde, derde of tweede bent geworden in een knock-out- of afvaltoernooi, wat het WK-voetbal in zijn laatste fase toch is. Ja, in de voetballerij kan dat blijikbaar. Daar is immers alles anders dan in de gewone mensenwereld. Maar in werkelijkheid?

In een afvaltoernooi val je na verlies af. Ben je uitgeschakeld. En het maakt niet uit of dat afvallen in de achtste-, kwart-, halve- of eindfinale gebeurt. Je ligt eruit! Een dergelijk toernooi kent maar één prijswinnaar: de kampioen.

Wil je graag meerdere teams een pluim in hun je-weet-wel steken, dan moet je een competitie houden waarin elke deelnemer tenminste één keer tegen ieder andere deelnemer uitkomt. Zo simpel is dat.

Vrijheid & Democratie

Neem u in acht voor politieke partijen die begrippen als 'Democratie' en 'Vrijheid' in hun namen voeren. De VVD gebruikt ze zelfs allebei. Dat is dus extra opletten geblazen!

In die kringen geldt 'Vrijheid' voornamelijk voor zichzelf en de maatschappelijke groeperingen waar

men deel van uitmaakt of graag wil uitmaken.

'Democratie' moet vooral niet meer zijn dan eens in de zoveel jaren een hokje rood maken achter de naam van een persoon op een lijst waar men verder part noch deel aan heeft.

Zin en onzin

In mijn ochtendblad durfde een godgelovige onlangs te beweren dat het atheïsme wreed is tegenover kinderen omdat het hen leert dat het leven zinloos is.

Nee, kinderen in het zelfbedrog van een leven na de dood laten geloven, dat is pas je ware! Het is pure misleiding en zou eigenlijk strafbaar moeten zijn.

Godvrijen geven hun kinderen, en wie het verder maar wil horen, middelen mee om met de harde werkelijkheid van het eindige leven om te kunnen gaan, zonder de hallucinerende drug van het godgeloof aan te reiken.

Antisemitisme

Arabieren van antisemitisme beschuldigen is hetzelfde als Engelsen antigermanisme verwijten. In beide gevallen beschuldig je hen van 'zelfhaat'. Engelsen zijn immers Germanen en Arabieren Semieten! Als je jodenhaat wilt verwoorden, noem het dat ook jodenhaat of desnoods anti-judaïsme, maar laat de Semieten er buiten.

Herdenking

Wat ik bij alle uitgebreide aandacht aan de 70-jarige herdenkingsdag van de bevrijding door het Rode Leger van het vernietigingskamp Auschwitz node heb gemist, is aandacht voor die andere slachtoffers van de Holocaust. En dan bedoel ik de niet-joodse Palestijnen.

In hoge mate betaalden en betalen zij de tol voor de nasleep van de grootste misdaad aller tijden tegen de menselijkheid in het o zo christelijke

Westen. Een misdaad waar zij part noch deel aan hadden. Van huis en haard verdreven, dan wel tot tweede- en derderangs mensen gedegradeerd in wat nu Israël heet of opgeborg in kansloze, volledig door zionistische nederzettingen omsloten, Bantoe- stans (thuislandjes) op de Westelijke Jordaanoever of in 's werelds grootste openluchtgevangenis, lees getto, de Gazastrook. En dan laat ik alle berooide Palestijnse vluchtelingen in de diverse vluchtelingenkampen in de regio nog buiten beschouwing.

Het wordt de hoogste tijd dat het Westen deze waarheid eens onder ogen ziet en Israël bekijkt zonder de vertekende Holocaustbril. Wat dan te zien is, is een racistisch apartheids- staatje dat dezelfde internationale behandeling dient te krijgen als Zuid- Afrika in de nadagen van het apart- heidsregime. Maar zolang de Verenigde Staten Israël als zijn inofficiële 51-ste staat beschouwt, zal dat niet gebeuren en gaan de vernederingen en landroof onverminderd verder.

Godsdienstig geïnspireerd geweld

Een groot deel van de wereld- bevolking kan zich het godsdienstig geïnspireerd geweld aanrekenen. Overall wordt mondiaal door miljoenen mensen het volstrekt onrealistische geloof in een 'leven na de dood' als 'werkelijkheid' beschouwd.

Dit geloof in een eeuwig leven is een van de gevaarlijkste aspecten van het godgeloof. En helemaal het geloof dat een aardse daad meervoudig in het 'hiernamaals' zal worden beloond. Vooral het martelaarschap schijnt een flinke bonus op te leveren.

Onbenulligen die je dit kunt laten geloven, zijn gewillige attributen in het

dodelijke pokerspel. Terroristen die er geen moer om geven het leven te laten, die juist sneuvelbereidheid tonen, zijn de meest gevaarlijke tegenstanders die je je maar kunt voorstellen.

In die zin zijn de terroristische gruweldaden, begaan door zich op de islam beroepende zelfmoordenaars, naar de islamitische geloofsleer te herleiden, zonder dat de islam als zodanig tot terrorisme aanzet. Een duidelijk onderscheid! Met het geloof in een 'eeuwig leven' staat de islam immers niet alleen.

Als alle goedgegelovigen het hele scala aan transcendente fantasieën eens terzijde zouden schuiven en de triade 'er nog niet zijn – er zijn – er niet meer zijn' zouden aanvaarden en daarmee het leven als eindig en eenmalig accepteren, zou dat de sneuvelbereidheid, al dan niet als menselijke bom, drastisch verminderen. De eindigheid en eenmaligheid van elk persoonlijk leven maakt het leven te kostbaar om zo maar weg te gooien.

Beledigen om het beledigen

De Vrijdenker is een atheïstisch blad waarin godsdiensten op de korrel worden genomen, maar beledigen om het beledigen is nooit het doel geweest. En ik hoop ook niet dat het zover komt. Dat wij kritische geluiden laten horen waardoor goedgegelovigen zich weleens beledigd

zouden kunnen voelen, is een heel ander verhaal. Zich beledigd voelen is een heel rekbaar begrip. Evenals de spreekwoordelijke 'lange tenen'. In een open, vrije, democratische samenleving behoren het zich beledigd voelen of pijnlijke lange tenen hebben tot de mogelijkheden. Daar moet je dan maar tegen kunnen. Maar er bewust op uit zijn goedgegelovigen in hun ziel te treffen, is heel andere koek. Wat mij betreft geen 'De Vrijdenkerskoek'.

Om een goede cartoonist te zijn, moet je veel gevoel hebben voor ironische humor en vooral goed kunnen tekenen. En die cartoonisten zijn er niet zoveel. Om een goede cartoon moet je kunnen schaterlachen. Maar misschien is het nog beter er een binnenpret van te krijgen die lang aanhoudt. Maar bovenal moet een cartoon aanzetten tot nadenken. En dat is met veel cartoons, ook die van Charlie Hebdo, niet altijd het geval. Ze hebben enkel het beledigen tot doel. De anderen voor de schenen schoppen. Hen de gordijnen in jagen.

Wat bereik je daarmee? Het geeft je misschien een goed gevoel ook iets 'gedaan te hebben'. Maar wat dan? Een dergelijke cartoon is blijkbaar alleen voor jezelf en je geestverwanten gemaakt. Goed voor je eigen ego. Zie mij nou eens flink zijn! Maar de doelgroep bereik je er niet mee. Integendeel.

Goedgegelovigen denken over aller-

lei zaken in ieder geval al niet veel na. Alles is immers voor 'altijd en eeuwig' in hun 'heilige boeken' vastgelegd. En woedende goedgegelovigen denken al helemaal niet na. Zoals elk woedend mens overigens. Die brallen alleen nog kreten. Dus wat bereik je ermee?

Veel beter is het hen spitsvondige vragen voor te leggen, waarbij het niet voldoende is wat bijbel- of koran-teksten af te ratelen, maar waarover zij ook zelf, met de nadruk op 'zelf', moeten nadenken.

Gekrenkt door het eigen onvermogen dergelijke vragen naar behoren te kunnen beantwoorden, kan men zich beledigd voelen. Maar dat is dan enkel en alleen aan henzelf te wijten. Die gekrenktheid komt dan voort uit hun eigen gebrek aan diepgang in de onderhavige zaak en ligt niet aan de vraagstelling. Komt dat omdat men nooit over geloofszaken nadenkt? Neemt men op dit gebied alles maar klakkeloos over van anderen? Als je in iets gelooft, is het toch vanzelfsprekend dat je daar op zijn minst een bepaalde voorstelling van hebt. Zo niet, dan wordt het de hoogste tijd eens ernstig bij jezelf te rade te gaan.

Iets dergelijks kan vanzelfsprekend ook met cartoons bewerkstelligd worden. Maar dan a.u.b. alleen met spitsvondige.

God's Problem,

How the Bible Fails to Answer Our Most Important Question - Why We Suffer; Bart D. Ehrman

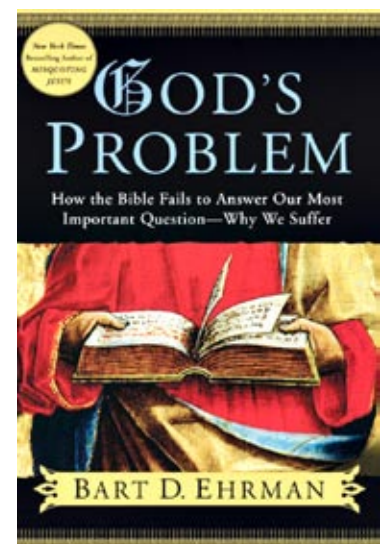
René van Elst

Op pag. 19 van De Vrijdenker van september 2014 maakte ik melding van mijn voornemen om een bespreking te wijden aan het boek *God's Problem* van Bart D. Ehrman. Het bedoelde *problem* is het bestaan van het lijden in de schepping van de goede God. Omdat het probleem van het lijden één van de sterkste argumenten tegen het geloof is – althans tegen het geloof in een god die zowel almachtig als de goedheid zelf is – leek het boek mij een bestudering waard.

Dat Ehrman na jaren van diep geloof agnost is geworden, vooral door een steeds pijnlijker bewustwording van dit probleem, is op zichzelf al een goede aanwijzing voor de kracht van de argumentatie. Die argumentatie is al lang geleden op nauwelijks te verbeteren manier samengevat door Epicurus in de regels (die ik gemakshalve overneem van Wikipedia):

- *Er bestaat kwaad, dus God is ofwel niet in staat, ofwel niet van zins het op te heffen.*
- *Als God het kwaad niet kan opheffen is hij niet almachtig.*
- *Als hij het niet wil opheffen is hij kwaadaardig.*
- *Als hij het niet kan of niet wil opheffen, waarom zou je hem God noemen?*
- *Als hij het kan en wil opheffen, waar komt het kwaad dan vandaan?*

In deze regels wordt gesproken over het kwaad; hierbij moet opgemerkt worden dat

het probleem van het lijden ook het probleem van het bestaan van het kwaad in deze wereld omvat. Kwaad is alles wat lijden veroorzaakt.

Ehrman doet vrij uitvoerig verslag van zijn bewustwordingsproces en *deconversion* ('ontkering') en geeft daarbij een de lezer niet koud latende schildering van allerlei kwaad waarvan de mensheid door eigen toedoen (bijv. de Holocaust) en door de natuur (bijv. de tsunami van 2004) te lijden heeft gehad. Een belangrijke stimulans tot nadenken was voor hem het verlies van bijna 30.000 mensenlevens door modder- en puinstromen na een vulkaanuitbarsting in Colombia in 1985. Allengs kon hij niet langer geloven in een god die intervenueert in deze wereld en ook niet in een god die mensen eeuwig laat branden omdat ze toevallig een bepaald geloof niet hadden.

Het hoeft ons niet te verbazen dat Ehrman, na het verlies van zijn geloof, op de vraag waarom wij lijden geen antwoord in de bijbel vindt dat voldoet. In de titel van zijn boek geeft hij die uitkomst al aan, dus verwacht geen spannende ontknoping. Wat ons wel kan verbazen, is dat hij de vraag naar het waarom van het lijden 'onze belangrijkste vraag' noemt. Misschien omdat het een vaak gestelde vraag is? Ik zou zeggen dat elke waaromvraag betreffende het bestaan impliceert dat er iets is dat redenen heeft om dingen te laten bestaan of gebeuren en dat zo'n vraag dus een bevooroordeelde en tegelijk zinledige vraag is. Anders gezegd: de vraag naar het waarom van het lijden is alleen zinvol als men al gelooft in een hogere macht die daarachter zit. De vraag naar het waarom van een specifiek kwaad is echter wel zinnig als het om door mensen veroorzaakt lijden gaat.

Voor ons, in onze niet-aflatende campagne tegen onderwerping aan vermeende hogere machten, is het zinvol om te weten welk antwoord onze gelovige medeburgers in de bijbel kunnen vinden en onderschrijven. En het is aan Ehrman wel toevertrouwd om ons daarover te informeren. Hij vindt verschillende antwoorden en geeft daarvan uitgebreide voorbeelden en analyses. Wie van ons kijkt er nog van op dat die antwoorden in de bijbel elkaar tegenspreken? Daarover straks meer; eerst moet nog vermeld worden dat Ehrman ook enige aandacht besteedt aan wat anderen over deze problematiek hebben bedacht.

Ik noem Gottfried Wilhelm Leibniz, die in de 17de eeuw met het begrip 'theodicee' (goddelijke rechtvaardigheid) kwam en een uitvoerige verklaring gaf voor hoe God rechtvaardig kon zijn terwijl er toch zoveel leed in de wereld was. Hij schreef dat God uiteraard de best mogelijke wereld heeft geschapen met daarin voor de mensen de vrije wil; die vrije wil maakt het mogelijk om God en medemens spontaan lief te hebben, maar ook om kwaad te doen. Leibniz' opvattingen werden bestreden door Voltaire in *Candide*. En ik noem Rabbi Harold Kushner, die in zijn boek *Als het kwaad goede mensen treft* uitlegt dat God het leed niet kan voorkomen maar de mens wel kracht kan geven. Volgens anderen zou dat betekenen dat God niet echt God is – daar zit wat in. En dan

Dostojevski nog, aan wiens *De gebroeders Karamazov* ook ruim aandacht wordt besteed.

Nu terug naar Ehrman's Bijbelstudie. Volgens de joodse theologie was Israël het uitverkoren volk van God. De verklaring voor het feit dat dit volk toch allerlei nederlagen, rampen, hongersnoden etc. moest verduren, kwam van de 15 profeten, zoals Jesaja, Amos en Hosea. Volgens hen was **lijden een straf voor het niet (voldoende) gehoorzamen aan de wil van de soevereine God**. Zij gaven advies wat te doen en profeteerden wat er zou gebeuren als men in gebreke bleef. Niet alleen bij de profeten vindt men deze kijk op de zaak, het grootste deel van de bijbel is ervan doortrokken: het begint al bij het Adam-en-Eva-verhaal. De joodse offerpraktijken uit het O.T. moeten voor een deel ook in dit licht gezien worden. Het ging om de juiste wijze van vereren van God, niet zozeer om het geloven zelf, zoals in het huidige christendom. Met (zoen)offers hoopte men God welwillend te stemmen. De relatie tussen zonde en lijden speelt ook in het N.T. een belangrijke rol. Jezus' lijden en sterven was een straf die hij op zich nam voor de zonden van de mensen en tegelijk een zoenoffer dat alle andere offers overbodig maakte.

Voor Ehrman is het duidelijk dat men de veelheid aan rampen en narigheid op deze wereld niet kan verklaren als straf voor ongehoorzaamheid of zonde en al helemaal niet het feit dat tallozen die niet "zondigen" toch zulk leed over zich heen krijgen. In het oude Israël kregen de profeten geen gelijk met hun adviezen; hoe gehoorzaam men ook probeerde te zijn, de narigheden bleven elkaar opvolgen. Bijbelboeken als Prediker en Job geven dan ook een andere kijk op het lijden weer.

Voorts is er volgens de bijbel **lijden, teweegebracht door mensen die in strijd handelen met God's wil**. Er zijn mensen die geloven dat uiteindelijk alles van God komt, dus ook dit lijden. Dat levert dan weer de interessante vraag op of de menselijke veroorzakers daarvan verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor hun gedrag. In de bijbel wordt er echter steeds van uitgegaan dat mensen verantwoordelijk zijn voor hun daden. Hoe dan ook, het is ongeloofwaardig dat het leed dat door mensen aan anderen wordt aangedaan, veroorzaakt zou zijn door een bovennatuurlijk wezen.

Een derde vorm is **lijden waar God iets goeds uit doet voortkomen, dat zonder het kwaad niet mogelijk was geweest**. Als voorbeeld dient o.a. het verhaal van Jozef. Het idee dat verlossing (*salvation*) kon voortkomen uit lijden, leidde andere schrijvers tot de gedachte dat verlossing lijden vereiste. Dat vinden we bij Jesaja en van daar trekt Ehrman een lijn naar het N.T. en het lijden van Jezus volgens Paulus: lijden voor de zonde brengt verlossing. Paulus vond trouwens ook dat lijden goed kon zijn voor het karakter. Ehrman geeft uit zijn eigen leven een voorbeeld van hoe uit tegenspoed ook iets goeds kan voortkomen maar hij benadrukt dat er aan het meeste lijden niets positiefs is en hij wijst de inhumane gedachte af dat het lijden van iemand anders ons ten goede zou komen in de zin dat wij daardoor onze eigen situatie meer zouden waarderen.

Sommige bijbelse schrijvers vertolken het standpunt dat er **geen antwoord op de vraag naar het lijden** is. Was de mondiale griepedemie van 1918, die 30 miljoen mensen het leven kostte, een oproep tot boetedoening voor Arma-

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker, donateur van Skepsis.

geddon, dat voor sommigen in die jaren leek te beginnen? Of was het *“just one of those things”*?

De bekendste bijbelse worsteling met het probleem van het lijden staat in het boek Job. Heel kort verteld: God staat Satan toe om Job te laten lijden om diens godsvrucht op de proef te stellen – zelfs Jobs tien kinderen worden gedood. Zijn vrienden verklaren dat hij wordt gestraft voor zijn zonden maar hij betuigt zijn onschuld. Toch weigert hij om God te vervloeken. Aan het eind krijgt Job zijn goede leven weer terug – hij krijgt zelfs tien nieuwe kinderen. Uit het verhaal is duidelijk dat God verantwoordelijk is voor alle ellende die over Job wordt uitgestort. Het enige doel ervan

Albrecht Dürer - Job gehoord door zijn vrouw

was aan Satan te bewijzen dat Job's vroomheid onaantastbaar was. God staat boven het recht... Enigszins vergelijkbaar is hoe Abraham's gehoorzaamheid op de proef wordt gesteld met de opdracht om zijn zoon Isaak te offeren; een gruwelijke test... Wát God ook gebiedt, het moet gebeuren. Sommige Christenen beschouwen het **lijden als een test of men God trouw kan blijven**. Maar dat een opperwezen ons kwelt om geprezen te worden (waarvóór eigenlijk?) is geen bevredigend antwoord op de vraag naar het waarom van het lijden.

Het boek Prediker geeft het nuchterste antwoord. **Het lijden heeft geen bepaalde oorzaken of redenen.** Het komt gewoon en we moeten maar zien er zo goed mogelijk mee te leven. Alles is ijdelheid. Het leven is vaak zinloos en aan het eind gaan we allemaal dood. Er zijn goede mensen die te gronde gaan in rechtvaardigheid en slechte mensen die al kwaad doende een lang leven genieten. God belooft de rechtvaardigen niet met rijkdom en er zijn ook geen beloningen of straffen na de dood. Het enige goede dat we hebben is het leven zelf en we moeten er het beste van zien te maken en genoeg scheppen in de aangename dingen des levens.

Ehrman schrijft dat hij dit tot de beste adviezen vindt behoren die je ergens in de geschriften uit de Oudheid kunt vinden.

Wat is het belangrijkste dat ik van dit boek heb opgestoken? Het heeft mij gewezen op een idee fixe van het christelijk geloof dat ik tot nu toe niet goed dóór had (en veel christenen misschien ook niet eens). Het gaat dan om de laatste en belangrijkste verklaring in dit overzicht, namelijk dat **het lijden wordt veroorzaakt door kwade machten**. Dit is een belangrijk aspect van de apocalyptische visie die uit grote delen van het N.T. naar voren komt en waar Ehrman uitgebreid op in gaat. De wereld is voor-

lopig – tot aan het laatste oordeel – in de greep van kwade machten. God heeft ons daar min of meer aan overgeleverd, maar zal uiteindelijk ingrijpen en alles rechtzetten. Daarmee komt dan een einde aan het lijden. (We gaan er nu even aan voorbij dat het lijden in de hel dan pas goed begint!) Ik concludeer dat het christendom zich dus eigenlijk nooit heeft losgemaakt van de oeroude ideeën over boze geesten die in onze wereld werkzaam zijn; alleen de gedachte is verlaten dat je die geesten gunstig zou moeten stemmen met rituelen en offerandes. Nee, die hebben geen zin; je moet gewoon alles over je heen laten komen (“God’s wegen zijn ondoorgroendelijk, dus niet zeuren”) en geduldig het laatste oordeel – dat alsmaar niet komt – afwachten en intussen braaf en vroom zijn in de hoop op een eeuwig leven met Jezus in het paradijs. Ewout Klei heeft in het vorige nummer van De Vrijdenker terecht opgemerkt dat de almachtige God – als hij bestond – direct een wereld ‘van melk en honing’ had kunnen scheppen. Het is ook wel heel vreemd hoe God volgens de Bijbel met de mensheid, die toch het doel zou zijn geweest van zijn schepping, is omgegaan. In het verhaal van erfzonde, lijden en verlossing ontbreekt het niet alleen aan realiteit, maar ook aan logica. Maar nu dwaal ik een beetje af en bovendien is dat allemaal oude (of gesneden) koek voor de lezers van dit blad.

Net als Ehrman’s eerder door mij besproken boek *Jesus Interrupted* is dit werk vlot leesbaar; helaas is geen vertaling beschikbaar. Het heeft in allerlei passages iets weg van een opgeschreven college, waarbij de lector de stof vaak opdient in de vorm van vragen, die dan door hem zelf beantwoord worden. Naar mijn smaak bevat het te veel letterlijke bijbelteksten, die dan ook nog eens in heel korte regeltjes grote delen van pagina’s en soms pagina’s lang in beslag nemen. Een goed punt is dat Ehrman uitlegt dat veel pogingen om te verklaren waarom het lijden het bestaan van een almachtige liefhebbende god niet uitsluit – pogingen zoals die door moderne theodicisten in navolging van Leibniz op zeer ingenieuze wijze worden gedaan – eigenlijk moreel weerszinwekkend en ten minste wereldvreemd zijn.

Ook dit is weer een boek dat gelovigen aan het twijfelen zou moeten kunnen brengen. Helaas bevestigen de christelijke kritieken die je op dit boek kunt vinden op het internet, dat idee niet. Als tenenkrommend voorbeeldje van zo’n commentaar noem ik dat Ehrman’s argumentatie geen waarde zou hebben (*‘falls flat’*) *‘omdat hij en andere nieuwe atheïsten vergeten dat een wereld zonder God niet een wereld is zonder kwaad of onschuldig lijden, maar eenvoudigweg een wereld van lijden zonder hoop.’* (David Scott op GodSpy.com.)

Ik heb wel degelijk hoop in deze wereld, namelijk – onder meer – dat Ehrman’s bewustwordingsproces hem uiteindelijk ook nog van zijn agnosticisme zal afhelpen (als dat intussen al niet gebeurd is) en zo echt een ‘nieuwe atheïst’ van hem zal maken. In dit boek stoorde zijn agnosticisme mij overigens niet.

HarperOne, ISBN 978-0-06-117392-9, 278 pagina's plus noten met literatuurverwijzingen plus een index en een bijbeltekstenindex.

Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (2)

Een kritisch-rationele handreiking

Gerhard Elferink

Vervolg van hoofdstuk 1, "In den beginne"

Waar de waan heerst, komt de rede om.

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte.

38. Die aardse tirannen, die de mensen - al naargelang hun stemmingen - dan weer met goede gaven bedeedden, dan weer terroriseerden. De goden waren dus niets anders dan projecties van de bittere, alledaagse werkelijkheid. Gelijken men de aardse tirannen met vaak kruiperige slaafsheid trachtte te paaieren, door hen met lofprijzingen en geschenken in een goede stemming te brengen om in ieder geval hun toorn te ontlopen of zelfs een gunst van hen te verkrijgen, moest men ook de goden bejegenen.
39. In één ding was er echter een wezenlijk verschil tussen de aardse tirannen en de goden. De goden waren onsterfelijk!
40. Eens, lang geleden, hadden de goden de aarde en al haar bewoners geschapen met als absoluut hoogtepunt de mens, die als beeld en gelijkenis van de goden natuurlijk ook onsterfelijk was. In deze droomvoorstelling had de mens dan eindelijk zijn *status aparte*, welke hij zo intens begeerde. Hij was dus toch meer dan de rest van de dieren, hij was immers onsterfelijk geweest!
41. Hierop voortbordurend moest nog worden verklaard waarom en hoe de mens deze onsterfelijkheid dan wel weer verspeeld had. Evenals men bij de aardse machthebbers vrij gemakkelijk uit de gratie raakte, lag het voor de hand dat dit bij de goden niet veel anders was. Blijkbaar had de mensheid in een ver verleden, door een goddelijk gebod te overtreden, zich de toorn van de goden op de hals gehaald en was daarvoor vreselijk bestraft met het verlies van de onsterfelijkheid. Talrijk zijn de verhalen op welke wijze dat gebeurd zou zijn, van welke de parabel van Adam en Eva wel het bekendste is.
42. Er was nu dan wel verklaard hoe de mens in zijn sterfelijke situatie terecht was gekomen, daarmee was evenwel aan de treurige realiteit van alledag nog geen jota veranderd! Er was dus nog een theorie van verzoening met de goden of de godheid nodig. En wat op religieus gebied nodig is, dat komt er! Evenals de eigentijdse tirannen bij tijd en wijle genegen waren verzoenend op te treden, waren de goden dat ook.
43. De onsterfelijkheid terugkrijgen tijdens het aardse leven bleek niet mogelijk, daarvoor was de wetsovertreding kennelijk te groot geweest. Maar ná de dood is er misschien nog een leven mogelijk, zij het in een andere vorm. De goden hadden immers alles geschapen, dus voor hen was niets onmogelijk.
44. De mensen moesten een daad stellen waaruit bleek dat zij voortaan de goden of de godheid onvoorwaardelijk toegeneegen waren. Iets opgeven wat hen dierbaar was. Dat was het! Een kostbaar dier offeren of, als dat nog niet genoeg was, een mens! Of leden van andere stammen, die er heel andere goden op na hielden en daardoor vanzelfsprekend de toorn van de eigen godheid over zich hadden afgeroepen, in naam van de eigen godheid over de kling jagen. De bezittingen van de slachtoffers vielen daarbij natuurlijk de godsgetrouwen ten deel, hetgeen een prettige bijkomstigheid was.
45. Helemaal bont maakten en maken het de latijnse christenen! Zij kwamen uiteindelijk zelfs tot een theorie waarin de schuld, die de mensheid zich in het verre verleden blijkbaar op de hals had gehaald, zó groot werd voorgesteld dat geen enkele menselijke daad die weer teniet kon doen.
46. Om zich toch weer met zijn schepselen te verzoenen liet de god van deze christenen een deel van zijn wezen, de Zoon genaamd, mens worden. Na een kort leven, waarin hij de mensheid de juiste levenswandel onderwees, werd de Zoon aan het kruis genageld en fungeerde aldus als een bloedoffer van de gehele mensheid aan de godheid. Dus in feite aan zichzelf!
47. Moet men zich voorstellen! Een godheid die alles geschapen heeft, die dus almachtig is, wil met zijn schepselen weer in het reine komen en is dan niet bij machte te zeggen: Oké, wat jullie gedaan hebben is erg. Helemaal de oude situatie herstellen doe ik niet. Maar voor de rest zand er over! Wat is er eenvoudiger voor een almachtig, alwetend, oneindig wijs en liefdevol wezen dan een schuld van zijn onvolkomen schepselen zonder al te veel tam-tam te vergeven? Maar wat doet de god van de westerse christenheid? Om weer met zijn schepselen in het reine te komen verzint hij een uiterst bloedig en wreed scenario, waarin nota bene zijn eigen wezen de hoofdrol vervult!
48. Wat voor een god is in hemelsnaam deze god van de westerse christenen? Of beter gezegd, wat voor mensen zijn deze christenen die zo'n god gecreëerd hebben, die zo'n god aanbidden? Natuurlijk is het ook hier niet de godheid – die is immers verzonnen – die een dergelijk absurd scenario heeft bedacht, maar zijn gelovigen.
49. De grootste verdienste van de joodse rabbi Jeshua ben Josef (de latere Jezus van Nazareth) is dat hij een geheel nieuw godsbeeld heeft gecreëerd. Hij heeft het bestaande godsbeeld ontdaan van het tirannieke, van het onberekenbare, van het hoogverhevene, van het kwellende en bestraffende, en daarvoor in de plaats de Vaderfiguur bedacht. God was niet langer de wispelturige tiran, maar een – weliswaar strenge, maar o zo wijze en liefdevolle – vader voor de mensen. En dan in de eerste plaats voor de joden, want zo joods was de rabbi natuurlijk wel!
50. Een logisch vervolg op de creatie van een vaderlijke god, is de mens voortaan ook als kind van God te beschouwen. In het verlengde van die gevolgtrekking moet ook de bewering van Jeshua ben Josef, al zou hij de zoon van God zijn, worden gezien.
51. Een voorstelling van zaken die hij niet alleen op zichzelf betrok, maar natuurlijk alle gelovige joden ten deel liet vallen. Het is immers ondenkbaar dat een uiterst vrome jood als Jeshua ben Josef zich zou aanmatigen een deel van het opperwezen Jahwe te zijn, wiens naam men – uit overtuiging dat geen enkele naam diens totale wezen ook maar bij benadering kan weergeven – niet eens placht uit te spreken!
52. In relatie met het nieuwe godsbeeld creëerde hij ook een ander mensbeeld. De mens – als evenbeeld van de godheid – moest loskomen van het duistere egoïsme, van de alles vernietigende hebzucht, en zich openstellen voor het altruïsme en een sociaal voelend en zich solidair gedragend wezen worden. Hij was de grote prediker van de naastenliefde en, daaruit voortvloeiend, van een rechtvaardiger en socialer samenleving. Hij had een nieuwe mens, de Homo Socialis, voor ogen.

53. Wat hij evenwel niet heeft gedaan, is het stichten van een eigen geloofsbeweging en zeker niet de christelijke! Hij zag zich in de eerste plaats als een joods prediker die uitsluitend onder de joden wilde werken. 'Ik ben slechts gezonden tot de verloren schapen van het huis van Israël'. Hij wilde weliswaar de geloofsbeleving van de joden intensiveren, maar dat zonder ook maar één jota of strekje in de wetten van Mozes te veranderen.
54. Het grootste – en zeker het meest controversiële – deel van de christelijke geloofsleer is dan ook ná zijn gewelddadige dood door zijn volgelingen verzonnen.
55. Toen Jeshua ben Josef door de Romeinen – verdacht van ondermijnende activiteiten – ter dood was gebracht, ervoeren zijn volgelingen dat als een geweldige klap. Zij, die in hem de Messias (de Christus) zagen, zaten met het levensgrote probleem dat hun leider de vernederende kruisdood was gestorven. De dood van opstandelingen en slaven!
56. Een nieuwe geloofsleer, waarvan de schepper zo ontluisterend aan zijn eind is gekomen, was bij voorbaat verdacht. Hoe kon de grote meerderheid van de joden in hem de machtige Messias zien? Hoe kon hij in het overige Romeinse rijk als redder van de mensheid worden voorgesteld, als hij zichzelf zo machteloos ten opzichte van zijn vijanden had gedragen? Deze Jezus van Nazareth kon men zich toch moeilijk anders dan een mislukte opstandeling voorstellen.
57. In het bijzonder de volgelingen in het hellenistische Klein-Azië onderscheidden zich in het naarstig zoeken naar een uitweg uit deze impasse en 'vonden' die uiteindelijk dan ook. Veel meer dan door de vroeg-christelijke gemeenten in Jeruzalem en de rest van Palestina is het christendom in Klein-Azië gevormd.
58. Temidden van de Grieks-Romeinse wereld waren de klassieke godsdienst en filosofie voor die eerste christenen niet alleen iets bekends, maar die beïnvloedden ongetwijfeld ook hun dagelijkse leven. Het was dan ook niet verwonderlijk dat zij binnen die Grieks-Romeinse godenleer hun oplossing zochten en vonden.
59. In de Griekse mythologie kent men een figuur die, nadat hij de mensen een grote dienst had bewezen, vreselijk moest lijden. De titaan Prometheus, de weldoener der mensheid. Prometheus schonk de mensen het vuur en daardoor alle bedrevenheden die een leven in de vijandige natuur mogelijk maken. Volgens de Griekse mythologie stal de titaan het vuur van de goden. De woede van de oppergod Zeus was daarover zo groot dat hij zowel Prometheus als de mensen zwaar bestraft. De mensen werden met allerlei rampen en onheil overspoeld (de doos van Pandora), terwijl Prometheus werd vastgeketend aan de zuil die de hemelkoepel draagt. Hoog in de lucht hing hij daar tussen hemel en aarde terwijl elke dag de adelaar van Zeus hem stukken lever uit het lijf scheurde, die 's nachts evenwel spontaan weer aangroeiden! Uiteindelijk is Prometheus Zeus weer welgevallig en laat Zeus hem door zijn zoon Herakles bevrijden. Het lijden van Prometheus heeft Zeus ook mild gestemd ten opzichte van de mensen. Hij laat zijn vijandige en jaloerse houding jegens hen varen.
60. Een andere figuur uit de Griekse mythologie is de god Apollo, de machtige zoon van Zeus, de derde der goden. Deze Apollo is de god van het licht. Hij richtte de mens op van de aarde en deed hem omhoog kijken naar de Olympus, naar de Hemel. Apollo was het die zowel over al het aardse als over het oude doodsgeloof zegevierde, beiden gesymboliseerd in de reuzenslang van Delphi. Hij schiep een nieuwe mens, ontdaan van angstig bijgeloof.
61. Ook de joodse rabbi Jeshua ben Josef had de mensheid iets geschonken. In tegenstelling tot Prometheus was dit niet van materiële maar van immateriële aard. Hij schonk de mensheid een geheel nieuw godsbegrip. Gelijk Apollo schiep ook hij een nieuwe mens en bracht hij licht in het duistere mensenbestaan. Had hij niet gezegd: 'Ik ben het Licht dat schijnt in de duisternis' en had hij zich ook niet Gods Zoon genoemd?
62. Voor de hellenistische christenen verenigde Jeshua ben Josef zowel Prometheus als Apollo in zich. Om alles aanschouwelijker te maken werd de rabbi Jeshua ben Josef door hen opgesplitst in twee, in elkaar overgaande, gestalten. De Prometheus in hem werd de Jezus van Nazareth, terwijl de Apollo de Jezus Christus werd, de uit zijn graf opgestane Jezus van Nazareth.
63. Jezus van Nazareth was aan het kruis geslagen om gelijk Prometheus tussen hemel en aarde te hangen en door zijn lijden de godheid mild te stemmen. Om hemel en aarde dichter bij elkaar te brengen. Om als het ware een brug te slaan tussen de godheid en zijn schepselen. Evenals Zeus de mensheid na het lijden van Prometheus goedgezind was, verzoende ook de god van de christenen zich na het levensoffer van Jezus van Nazareth weer met zijn schepselen. Na zijn missie te hebben voltooid keerde Jezus van Nazareth als een glorieuze Apollo terug aan de zijde van zijn Vader, alwaar hij als de Christus de belangen van de mensen blijvend zal behartigen.
64. Aldus was een theorie ontstaan die de smadelijke kruisdood van Jeshua ben Josef, de veronderstelde mensgeworden godheid en Messias, niet alleen aannemelijk maakte maar zelfs deed omslaan in een triomf. Het kruis werd daardoor van een voorwerp van de diepste vernedering omgevormd tot een symbool van de hoogste zegepraal!
65. Zowel de christelijke als andere godsdienstige voorstellingen hebben als gemeenschappelijk doel voor de individuele mens een denkbeeldige mogelijkheid te scheppen zich de onsterfelijkheid te verwerven. Door tijdens zijn leven de – hem weer genadig zijnde – godheid strikt te dienen en zich aan zijn wetten te onderwerpen, hoopt hij na zijn dood voor eeuwig in diens hemelse verblijf te worden opgenomen.
66. Met behulp van zijn godsdienst zwakt de gelovige mens zijn realiteitszin af. Schept hij zich een eigen subjectieve werkelijkheid die hem dát 'geeft' waar de mensheid altijd al zo hartstochtelijk naar op zoek is. Een speciale plaats in de natuur, ver verheven boven de overige levende wezens, met het uitzicht op eeuwig leven!

Wordt vervolgd

Herakles bevrijdt Prometheus; Attische bokaal

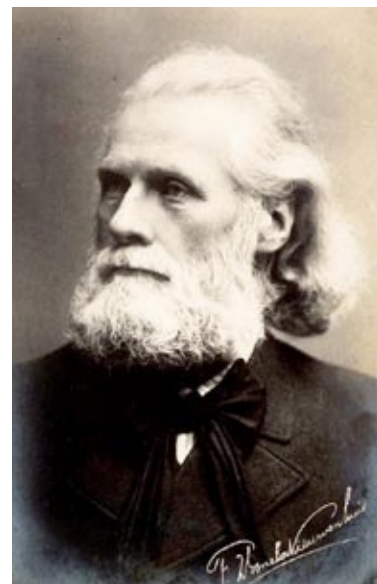

Uit de oude doos

Onderzoekend als ik altijd geweest was, moest ik ook door eigen ervaring te weten komen wat de vrijmetselarij toch was. Omgeven door een geheimzinnig waas, kreeg men het rechte daarvan nooit te hooren. Wat mij weerhield, waren de ceremoniën die aan het vrijmetselaarschap verbonden waren. Ik, die mijn toga had afgelegd, zou mij nu tooien in een schootsvel als de vrijmetselaren, dat was al te gek. Maar nu was er te Amsterdam een onafhankelijke loge Post nubila lux (Na de nevelen licht), waarvan indertijd Multatuli lid was geweest en waarin Gunst *) de eerste viool speelde. Deze loge was niet erkend door het Groot-Oosten. Toen men mij daar wilde opnemen zonder ceremoniën en mij zelfs direkt den hoogsten graad aanbood, liet ik mij verleiden om mij in die loge te laten opnemen. Maar zeer spoedig, na een paar vergaderingen, ontdekte ik dat er van de loge geen kracht meer uitging en dus dat het nutteloos was daarin te werken en daarop woonde ik dan ook nooit meer een vergadering bij. Ik kende de zaak nu en wist door eigen aanschouwing dat er geen kracht of heerlijkheid meer in schuilde.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis, *Van christen tot anarchist*, 2e druk, 1910, pag. 99/100

*) Bedoeld is Frans Christiaan Günt, bekend Dageraadsman en uitgever (noot van de redactie).

Magdalena

Fragmenten uit *Magdalena* van Maarten 't Hart (Uitgeverij De Arbeiderspers, 2015, ISBN 9789029538558)

[Pag. 83 - Maartens streng gereformeerde moeder Magdalena vindt het 'nergens voor nodig' dat hij na de lagere school naar de HBS gaat.]

Mijn moeder was in feite tegen alles wat anders was dan wat zij in haar jeugd had meegemaakt. Dat kan als verzachtende omstandigheid gelden, zoals ook als verzachtende omstandigheid kan gelden dat zij alles via de omweg van het geloof bekeek. 'Lekker koken, lekker eten, dat hoeft op aarde niet, dat komt straks in de hemel wel,' aldus mijn moeder. Als het er in het leven inderdaad enkel maar om gaat dat je er met zo weinig mogelijk kleerscheuren doorheen rolt omdat je bestemming nu eenmaal de eeuwige zaligheid is (en die eeuwige zaligheid wordt je geschonken om niet, mits je uitverkoren bent), waartoe dan nog gestreefd naar verbetering van je leefomstandigheden door middel van, bijvoorbeeld, goede opleidingen? Die zouden, als je blijft studeren en je onverhoopt het geloof verliest, je eeuwig behoud zelfs wel eens drastisch in de weg kunnen staan. Van mijn moeder uit gezien was haar verzet dus alleszins redelijk.

[Pag. 89] Jona had drie dagen in de buik van een grote vis vertoefd. Maar er bestond, zoveel was mij uit lezen van encyclopedieën duidelijk geworden, geen reuzenhaai of mammoetwalvis groot genoeg om een mens enigszins comfortabel te kunnen huisvesten in zijn ingewanden. Mijn moeder zei: 'O, geen vis groot genoeg? Dan heeft God expres voor die ene gelegenheid een kolossale vis geschapen waarin wel plaats was voor Jona.' Zoveel geloof, daar kon ik domweg niet tegenop.

Kiezen

M.B. van Emmen

(pseudoniem; de auteur is bij de redactie bekend)

*Er staat niet wat er staat,
Zeggen zij die niet uit moorden gaan,
Weliswaar badend in het bloed.*

*Alsof zij die het zwaard gebruiken,
En zij die door het zwaard lijden,
Niet kunnen lezen.*

*Maar de woorden staan er,
Zwart op wit, en keer op keer
Kleuren ze uiteindelijk rood.*

*En bovendien,
Er staat wat een Ander schreef,
En wat wist die Ander eigenlijk meer?*

*Wie de dode Ander van toen
Verruilt voor de levende ander van nu,
Zet pas écht een grote stap.*

mei 2013

Op de Berg

Leon Wecke

Het was al weer bijna vijf jaar geleden dat de eerste crisisbijeenkomst had

plaats gehad. Zeus had zijn familie op de berg Olympus een sms'je gestuurd met het verzoek schielijk naar zijn *pied à terre* te gaan. De oppergod was in de opperste opwinning: het is erop of eronder, had zijn naaste omgeving hem herhaaldelijk horen mompelen. 'Moet ik nu als oppergod, koning van goden en mensen, heerser over hemel en aarde, lucht, weer en bliksem me verlagen tot nadenken over het probleem dat dat aardse volkje onderaan de berg geschapen heeft?' vroeg hij zich af. Hij had zijn verwanten met tegenzin voor een spoedberaad bijeengeroepen.

Zeus nam het woord en legde uit dat de overwinnaar van de Griekse verkiezingen, de Syriza-partij onder aanvoering van ene Alexis Tsipras, zich tot overwinnaar in een duel met de zogenaamde europartners had uitgeroepen. Maar de vraag was of dat terecht was en of Griekenland uiteindelijk zichzelf niet een oor had aangenaaid. Was men toch niet te toeschietelijk geweest, daar waar aanvankelijk de niets ontziende vijand in volle omvang wél erkend en herkend was. De partijkrant van Syriza had ene Schäuble, minister van Financiën van Duitsland, indertijd terecht als Gauleiter neergezet. Premier Tsipras had zijn land voor een sociale Holocaust gewaarschuwd in het geval de bezuinigingen voor Athene niet verlicht zouden worden. In de partijkrant was een karikatuur van mevrouw Angela Merkel opgenomen, waarin ze een telefoongesprek met ene Hitler voert en daarbij eeuwige trouw zweert. De Griekse minister van Financiën Giannios Varoufakis had de methoden van die zogenaamde trojka vergeleken met waterboarding. Hij verduidelijkte daarbij dat kort voor de hartstilstand de Grieken werd veroorloofd een paar keer adem te halen: 'Dan drukt men ons weer onder water en alles gaat weer van voren af aan'.

Poseidon, die ook over het water gaat, knikte instemmend. Pallas Athene, die tevens de oorlog beheert, riep uit: 'Ze moeten erop slaan!' Hermes, die meer in handel dan in oorlog zag, temperde de uitspraak van zijn zus: 'Een dialoog is toch niet uitgesloten'. 'Wie heeft er verstand van dialogen?' vroeg Zeus. Het bleef even stil. We kunnen beter

het orakel raadplegen en het heilig uitsluitel door Hermes, die immers de boodschapper van ons allemaal is, aan de heer Tsipras persoonlijk laten aanreiken. 'Dat hoeft niet', aldus Hades, god van de onderwereld: 'Ik ben er al geweest en eerlijk gezegd was er geen touw aan vast te knopen. Wat mij betreft kan dat hele orakel me nog meer vertellen'. Hermes liet weten nog kort tevoren beneden geweest te zijn. Hij had een lijstje meegebracht met, zo zei hij, 'de deal tussen Griekenland en de Eurogluiperds. De toegezegde maatregelen waren gelukkig hier en daar redelijk vaag, zodat er toch nog ruimte was voor uiteindelijke interpretaties waarmee de aasgieren van Europa te grazen genomen konden worden'. Hij wilde met de opsomming beginnen, maar Zeus meende dat het wellicht goed was een commissie van wijze mannen in het gesprek te betrekken. Zijn voorstel was, de heren Socrates, Plato en Aristoteles uit te nodigen om hun visie op dat zogenaamde akkoord te geven, een akkoord dat immers tal van vergaande vernederingen, betutteling en chantage inhield. Socrates als oudste wilde als eerste het woord nemen, maar Plato was hem voor: 'De huidige staat Griekenland dient vanaf de bodem opnieuw te worden opgebouwd, althans volledig gerenoveerd te worden. Ik heb over de staat al het een en ander geschreven, maar dat hebben jullie natuurlijk niet gelezen', aldus de wijsgeer. Zeus fronste de wenkbrauwen, hij wist dat dat waar was. 'De Griekse regering wil minder bezuinigen en meer uitgeven, dat klinkt niet helemaal logisch' vond Plato. Socrates vulde aan dat de bouwstenen van de huidige en de gewenste staat nadrukkelijk zo goed mogelijk gedefinieerd dienden te worden. 'Zonder definities wordt het niks, daar neem ik gif op in', aldus de nestor van het gezelschap. 'Wat houdt de Griekse bureaucratie nu in en wat moet het worden? Wat te verstaan onder corruptie, fraude, belastingontduiking, betrouwbaarheid en meer van die zaken die het huidig regeringsapparaat in brede zin raken?' Aristoteles merkte op dat men met zijn oorzakenleer misschien wat meer licht in de huidige duisternis zou kunnen brengen. 'Wat is de causa materialis, de causa formalis, de

causa efficiens en de causa finalis van het huidige en het gewenste bestel? 'Het is nogal wat', aldus de wijze Socrates: 'het hervormen van de overheidsfinanciën, het bevorderen van financiële stabiliteit en economische groei plus het aanpakken van de humanitaire crisis en dat in vier maanden. Wij hebben wel vier maanden nodig alleen om er even over na te denken'. En gedrieën zongen ze, tot ergernis van Zeus, 'we gaan nog niet naar huis...'

Leon Wecke (Wijchen, 1932) is polemoloog, verbonden aan het Centrum voor conflict-analyse en management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen.

Raffaello - Raad van de goden

De vrijheidsparadox in de praktijk

Over de dubbele binding in de open samenleving

Fons Tel

'Ik herken twee fundamentele gerichtheden die vermoedelijk typerend zijn voor al wat leeft: we willen deel uitmaken van grotere gehelen en tegelijk streven we naar onafhankelijkheid. Gelijkheid en verschil dus.'

Paul Verhaege, *Identiteit*, p. 19-20

Democratie en vrijheid

In *De Vrijdenker* zijn twee artikelen van mijn hand verschenen over de paradoxale implicaties van het verschijnsel vrijheid. (Zie: 'De paradox van de vrijheid', december 2014, en 'Zonder paradox geen vrijheid', februari 2015.) In die artikelen heb ik trachten aan te tonen, dat wat wij onder vrijheid verstaan een materiële basis heeft. Vrijheid is in mijn optiek dan ook geen ideologisch begrip waar men vrijblijvend wel of niet in kan geloven. Nee, vrijheid vindt zijn oorsprong in de materiële structurering die naar mijn mening van bipolaire aard is. Dit houdt kort samengevat in dat iedere binding van positieve aard is, die echter tegelijk een tegenkracht oproept van negatieve aard, die er voor zorgt dat van een versmelting nooit sprake kan zijn. In genoemde stukken heb ik twee atoommodellen aangehaald waarin deze bipolaire krachtenstructuur aanschouwelijk gemaakt wordt, namelijk het model van Hideki Yukawa en dat van A.B.P. Uiterwijk Winkel. Het spanningsveld tussen deze twee tegengestelde polen genereert een stralingsveld dat ik bewustzijn heb genoemd. Het bewustzijn is daardoor een functie van de bipolaire structuur van de materie, en met die functie hebben materiële systemen de vrijheid keuzen te maken. (Het zogenoemde onzekerheidsprincipe van Heisenberg is op atomair niveau de uitdrukking van die vrijheid.) Op elk niveau van materiële systemen of organismen is deze bipolaire structuur aanwezig, waarbij de factor vrijheid zich uit in de paradoxale eenheid van hechting en onthechting – de fundamentele gerichtheden waarover Verhaege schrijft, en die ook als *double bind* bekend staan. Het primaat van deze fundamentele gerichtheden ligt bij de positief geladen hechting, terwijl de negatief geladen onthechting weliswaar secundair maar wel noodzakelijk is, wil het systeem niet imploderen.

Ik geef toe dat de twee artikelen vrij abstract en qua theorie speculatief zijn en dat ze om die reden misschien weinig toegankelijk zijn. Onderstaand wil ik proberen deze theorie toe te passen op een meer concrete en praktische zaak als de democratie. Daarvoor gebruik ik twee artikelen van Floris van den Berg die hij in *De Vrijdenker* van februari 2015 heeft gepubliceerd.

Populistische versus liberale democratie

In 'Koester de democratie' stelt Van den Berg: *'Er zijn twee fundamenteel verschillende opvattingen over democratie. Aan de ene kant democratie als meerderheidsbesluitvorming en aan de andere kant democratie als synoniem voor basale rechten van individuen: recht op leven, vrijheid en gelijkheid voor de wet.'*

De eerste vorm van democratie wordt wel de populistische of volksdemocratie genoemd, de tweede vorm staat

bekend onder de naam liberale democratie. In de dagelijkse praktijk van de politiek worden deze twee vormen van democratie vreedzaam naast elkaar gebruikt zonder dat ze tot lastige tegenstellingen leiden. Maar op het moment dat er een polariserende werking in de politieke arena ontstaat, blijkt dat die twee vormen tegenover elkaar komen te staan en men gedwongen wordt een keuze te maken tussen beide. Die polarisatie treedt op wanneer bijvoorbeeld een mogelijke meerderheid zou besluiten om bepaalde liberale rechten van het individu af te schaffen. Minister Donner zei in 2006: 'Als twee derde van alle Nederlanders de sharia wil, dan kan dat. Lees de grondwet er maar op na.' En Donner heeft daarin gelijk, juist vanuit het basale recht van gelijkheid voor de wet. Maar Van den Berg (en met hem vele anderen) is het daar principieel niet mee eens, en stelt: 'De rechten van het individu zijn primair en kunnen niet door democratische meerderheidsbesluiten worden aangetast of afgeschaft.'

Om het primaat van de individuele rechten op de collectieve rechten van de meerderheid te rechtvaardigen, haalt Van den Berg de ethiek erbij met de bedoeling haar als scheidsrechter in deze aan te stellen. Maar welk ethisch systeem je er ook bij haalt, ieder systeem zal het primaat bij het collectief en niet bij het individu leggen. En dit om de eenvoudige reden dat morele principes uitdrukking geven aan de normatieve uitgangspunten voor een *samenleven van mensen*, dus voor een collectief waarvan individuen deel uit maken. Alleen door te stellen dat je een moraal hebt waarin het individu centraal staat en dat die moraal superieur is aan alle andere vormen van moraal, kun je een schijnbare rechtvaardiging poneren van het primaat van de individuele rechten. Iets dergelijks doet Van den Berg door zijn theorie van het universeel subjectivisme als zodanig aan te prijzen. Deze theorie is een nominale variatie op het utilisme, waar het normatieve uitgangspunt van kracht is dat er zo min mogelijk slachtoffers moeten worden gemaakt. Maar ook hier geldt dat een meerderheid vóór gaat aan een minderheid of het individu. Want als een meerderheid zich geschokt voelt door bijvoorbeeld de praktijk van pedofielen, dan worden die in het verdomhoekje en zelfs gevangen gezet, ook al maakt dat van hen slachtoffers – wat voorkomen zou kunnen worden. (Vergelijk de moraal van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw met die van heden ten dage.)

Evenals bij alle andere materiële systemen geldt hier de algemene regel dat het primaat ligt bij de positieve binding (in dit geval de consensus van de meerderheid of het gelijk) en dat de tegenkracht (in dit geval de rechten van het individu of het verschil) daar secundair aan is. Mocht dus in onze samenleving een grote meerderheid er vóór zijn dat de sharia ingevoerd wordt, dan zou dat ook moeten gebeuren. En dit juist als wij ons democraten willen noemen, wat zeggen wil dat we zowel in politieke als in ethische zin ons willen houden aan het primaat van de positieve binding of

Fons Tel (Haarlem 1941) is autodidactisch vrijdenker

de consensus die door een meerderheid gevormd wordt.

Cordon sanitaire

Van den Berg stelt in hetzelfde artikel: *'In Nederland lijkt er thans consensus te bestaan onder politici over de basisprincipes van de liberale democratie. Linkse partijen flirten niet langer met "volksdemocratieën", ter rechter-vleugel is er geen (openlijke) sympathie voor (rechtse) autoritaire regimes, en de religieuze partijen accepteren de mensenrechten.'* Daarmee geeft hij zelf aan dat consensus blijkbaar het primaat heeft in de samenleving. Maar in zijn artikel 'Bijles in de hogere wiskunde van de vrijheid van expressie' lezen we: *'Deze (linkse) politiek correcte houding is als een cordon sanitaire rondom de radicale moslims. Het is taboe om te wijzen op de rol van de islam als bron van ellende. In plaats van het op te nemen voor de vrijheid, kiezen zij [de linkse politici, FT] ervoor een lans te breken voor onvrijheid, voor de islam.'* Blijkbaar is die consensus met betrekking tot de basisprincipes van de liberale democratie tussen links en rechts toch niet zo heel groot. Als het erom gaat hoe wij democraten ons moeten verhouden tot de moslimgemeenschap binnen onze grenzen, dan blijkt al snel dat rechtse burgers zich anders opstellen dan linkse burgers. Rechtse burgers (en dat geldt zowel voor de rechtse populistten als voor de rechtse elite) staan erop, dat de rechten van het individu onverkort en onbeperkt gehandhaafd worden. Zij achten deze rechten zo belangrijk dat ze deze te vuur en te zwaard verdedigen, waarbij ze de tegenstanders als een blok of collectief tegenover zich plaatsen. Dit doen ze om zelf een sterke identiteit te vormen, waardoor ze zich beter als een eenheid kunnen uiten. Hoe negatiever de tegenstander neergezet kan worden, des te positiever is het eigen standpunt. Gezien zijn uitlatingen naar de moslimgemeenschap, doet Van den Berg daar van harte aan mee. Zo schrijft hij: *'Wie respect zegt te hebben voor de gevoelens van moslims, heeft respect voor terrorisme.'* Daarmee wekt Van den Berg de suggestie dat alle moslims vereenzelvigd kunnen worden met terroristen. De oorzaak van alle problemen ligt volgens hem in de islam. En wat te denken van de volgende uitspraak: *'Ik denk echter dat het veel moslims ontbreekt aan voldoende moreel besef en ethische vorming om te kunnen begrijpen dat je moraal nooit op religie kan bouwen.'*

Oftewel, de islamitische medeburger is niet te vertrouwen, omdat zijn geloof tot terroristische problemen leidt en zijn moraal inferieur is, want gebaseerd op een geloof. De open samenleving van de liberale democratie daarentegen leidt volgens Van den Berg *'tot de meeste mogelijkheden*

tot ontplooiing en geluk van individuen en zo min mogelijk slachtoffers.' Daarmee is het vijandbeeld van de moslim gevormd en met dit vijandbeeld de polarisatie van de samenleving. Zodra groeperingen tegenover elkaar komen te staan met een duidelijk vijandbeeld, is de open samenleving waar Van den Berg zo hartstochtelijk voor pleit, opgeheven. Terwijl hij zegt dat de individuele vrijheid van expressie tot de meeste mogelijkheden tot ontplooiing en geluk van individuen leidt, brengt deze vorm van vrijheid ons in de sociale praktijk van alledag tot een vijanddenken dat recht tegenover een open samenleving staat.

Ook hier gaat het primaat van de consensus op: wanneer een meerderheid vóór het individuele recht van expressie is, moet een groepering die tot vijand gemaakt wordt daaronder lijden. En of die groepering nu moslims, vleeseters of de 'linkse kerk' is, dat doet er niet toe. Je mag ze stigmatiseren, je mag je eigen moraal superieur achten aan die van de ander, zelfs spreken over *'een clash tussen de beschaving van de sociaal liberale open samenleving en de barbarij van de islam'*. En om je politieke en sociale incorrectheid als een daad van burgerlijke moed te etaleren, zeg je erbij dat *'het taboe is dergelijke opmerkingen te maken'*. En natuurlijk krijgt de 'linkse kerk' een veeg uit de pan, want die schiet in de verdediging: *'Nee, het is niet "de islam", maar sommige "radicale moslims", en radicalen heb je overal. Je mag niet de schuld geven aan de islam.'*

Open samenleving

Ik ben ook voor een open samenleving waar de democratische rechten van gelijkheid én van vrijheid van kracht zijn. Maar dan moeten we er wel alles aan doen om die samenleving ook open te houden, en dat doen we niet door anderen te stigmatiseren en van hen een vijand te maken. Dan zetten we de zaak op slot en sluiten we de geledingen, waarbij het niet meer om argumenten maar om machtswoorden gaat. Om open te blijven is het zaak de argumenten en motieven van de ander te blijven horen en die in de discussie de kans te geven om het goede ervan tot uitdrukking te laten komen. En dit allemaal om het primaat van de samenleving, de saamhorigheid van de gelijkheid, in relatie met haar tegenkracht, de individuele vrijheid van de verscheidenheid, tot verdere bloei te laten komen. Om een voorbeeld te geven hoe dat in de praktijk gebracht kan worden, wil ik graag het woord geven aan de islamkenner Maurice Blessing (Trouw, 28-12-15):

'Waarom perken wij de vrijheid van meningsuiting en vergadering selectief in? Waarom dwingen wij moslims impliciet ondergronds te gaan om kennis te kunnen nemen van alle aspecten van hun religieuze traditie? Het lijkt mij dat je elke gelegenheid moet aangrijpen de schaduwzijden van die traditie in het openbaar ter discussie te stellen.'

'Willen we dat moslims het verhaal van de islam in Nederland in het verborgene construeren, of op basis van open discussie, kennis, kritische zin en wederzijdse nieuwsgierigheid? [...]

'Sta open voor die elementen uit de sharia die de morele weeffouten binnen onze eigen liberale traditie kunnen herstellen. Zoals de klassieke shariaregels over eerlijke handel en transparante financiële producten, en het grote belang van sociale stabiliteit en verantwoordelijkheid.'

Zielenleer als eigenwaan

Anton van Hooff (foto zie pag. 23)

Met Louis Couperus kan ik zeggen: 'Zo ik iets ben, ben ik Hagenaar.' Wat religie betreft kan ik verklaren: 'Als ik religieus zou zijn, was ik heidens.' Grieken en Romeinen hadden geen almachtige god, er was geen zonde, geen voorzienigheid, geen laatste oordeel of een andere akeligheid. Liet de ene god je in de steek, dan ging je gewoon reli-shoppen bij de volgende.

Bij het werken aan mijn nieuwe boek *Sterven in stijl. Leven met de dood in de Grieks-Romeinse oudheid* stuit ik op allerlei kostelijk materiaal. In dit blad heb ik al eens een aantal grafchriften gepresenteerd die oproepen tot een *memento vivere*, gedenk te leven, in tegenstelling tot het macabere *memento mori* van het christendom.

Maar naast de Antieke humanisten die de lezer van hun epitafen opriepen om het ervan te nemen zolang het nog kon, bestond er ook een breed scala van hiernamaalsverwachtingen: voortbestaan van de schim in de onderwereld, voortleven in de herinnering, zielsverhuizing, tot en met de wederopstanding van ziel en lichaam in het christendom. Zelfs slaven en vrouwen hadden dit perspectief, dat waarschijnlijk een sterk verkoopargument was.

Heidense intellectuelen spreken met skepsis, zelfs met spot, over zulke naïeve voorstellingen. Zo kwam ik bij Plinius de Oudere (23 – 25 augustus 79 nC) een passage tegen die me uit het brein gegrepen is. Plinius' sterfdag is precies bekend omdat hij omkwam bij de uitbarsting van de Vesuvius, die door zijn neef Plinius (de Jongere dus) is beschreven. Deze vertelt dat zijn oom, toen als admiraal van de westelijke vloot gestationeerd in de Golf van Napels, een kijkje wilde gaan nemen toen op 24 augustus 79 uit de Vesuvius opeens een paddenstoelwolk opsteeg. De man was zeer weetgierig. Hij noteerde een enorme hoeveelheid wetenswaardigheden (en baarljke nonsens) in een kolossaal werk: *Natuurlijke Historie*. In boekrol 7 gaat het over de mens en in hoofdstuk 54 daarvan over cremen en begraven. Het volgende hoofdstukje begint met de vaststelling dat over wat er na bijzetting gebeurt onzinnige voorstellingen bestaan. Maar:

'Alle mensen staat na hun laatste dag hetzelfde te wachten als tevoren. Na de dood heeft lichaam noch ziel meer gewaarwording dan vóór de geboorte. Maar het is weer eigendunk die zich ook over de toekomst uitstrekt; zelfs voor na de dood verzint zij leven. Deze zelfverheffing schrijft soms onsterfelijkheid aan de ziel toe, dan verhuizing, dan weer bewustzijn aan bewoners van de onderwereld. Ze vereert schimmen en maakt een god van wie al had opgehouden mens te zijn. Alsof de manier van ademen anders is dan bij de andere

dieren en of er niet veel dieren bestaan die langer leven, waaraan niemand dezelfde onsterfelijkheid toekent. Wat is dan wel de aard van de ziel op zichzelf? Uit wat voor stof bestaat zij? Waar zit haar denkvermogen? Hoe kan zij zien, horen of voelen? Wat kan zij beginnen zonder die zintuigen? En bovendien: wat is het verblijf van zo'n massa zielen of schimmen uit al die eeuwen? Dat zijn allemaal kinderachtige verzinnsels, vertroosting voor een sterfelijk wezen dat wenst nooit op te houden te bestaan. [...] Wat voor een waanzin is het te menen dat leven zich door de dood herhaalt. Die zoete illusie bederft het voornaamste goed van de natuur: de dood. Zij verdubbelt zelfs de ellende van wie op het punt staat te sterven omdat hij zich afvraagt wat er daarna zal zijn.'

Wat treft in Plinius' argumentatie is het verwijt van eigenwaan, *vanitas*. Hoe komt de mens erbij zich te verheffen boven andere dieren? Dit argument gebruik ik steeds als ik weer eens bekeerders aan de deur heb. Ze verwachten dat de deur wordt dichtgeslagen zodat zij zich kunnen vermeien in het onbegrip van de 'wereld', maar ik frustreer hun masochisme door hen hartelijk uit te nodigen om toch binnen te komen. 'Koffie? Wacht, ik haal even wat bijbels erbij.'

In de loop van het gesprek (met geestelijk doofstommen) komt altijd wel ter sprake dat de mens god's uitverkoren schepsel is. Dat is toch wel erg chauvinistisch of antropocentrisch; de mens is wel de laatste die van zichzelf mag zeggen dat hij het hoogste creatuur is. Het oordeel zou aan objectieve waarnemers van buiten moeten worden overgelaten – Marswezens of zo. Voor erkenning door andere dieren is geen aanwijzing; nog nooit heeft een hond te kennen gegeven mens te willen zijn. En onze poes kijkt op ons neer als zijn slaven die hem dienstwillig van voedsel voorzien. Hij beschouwt zich ongetwijfeld als de top van de natuur. Het is moeilijk, eigenlijk onmogelijk, om niet van menselijk standpunt te bepalen welk dier het meest geslaagd is; misschien wel de kakkerlak, die atoomrampen schijnt te kunnen overleven. Maar dat de mens zichzelf uniekheid toekent is inderdaad de hoogste vorm van *vanitas*.

De onderwereld, nagetekend van een Apulische vaas, ca. 325 vC, in de Antikensammlung München; in het 'tempeltje' Persephone en Hades.

Therapie van de waanzin¹⁾

Floris van den Berg (foto zie pag. 5)

'De mens is stapelgek. Hij zou nog geen luis kunnen maken, maar goden maakt hij bij dozijnen.'

Michel de Montaigne (vertaling Frank de Graaff)

Soms – en dat is best wel vaak – denk ik dat ik omringd ben door gekken en idioten. 'Je bent gek!', zei de gek. Als je het idee hebt dat iedereen om je heen gek is, is de kans groot dat je zelf een steekje los hebt. Toch is het zo dat iemand die met het licht van de rede naar de wereld durft te kijken, stomverbaasd zal zijn over de waanzin van al die ogenschijnlijk zo normale mensen. Normaal is wat de meerderheid denkt en doet, maar dat kan best onzin, abnormaal en/of immoreel zijn. Veel mensen dachten dat de zon om de wereld draaide. Veel mensen dachten dat slavernij normaal was. Veel mensen denken dat homoseksualiteit verderfelijk is. Veel mensen denken dat niet-menselijke dieren geen morele status hebben. Het is de normaliteit van de waanzin die het probleem is. Bij mij wordt dat gevoel omringd te zijn door idioten en gekken steeds erger, steeds groter. Zo'n zes miljard wereldbewoners zijn in de waan van god, zij geloven in bovennatuurlijke entiteiten zonder dat daar ook maar een greintje bewijs voor is. Hoe kan het dat in hoogtechnologische samenlevingen met een hoog opleidingsniveau er nog steeds mensen zijn die ze niet allemaal op een rijtje hebben: niet alleen mensen die gelovig zijn, maar het kan ook gaan om kwakzalverij (homeopathie, astrologie, acupunctuur) of een pseudowetenschappelijke complottheorie. Mensen zijn er niet goed in om hun ideeënwereld binnen de lijntjes van de rede en het redelijke te houden. Er zijn mensen die anderen zonder te verblikken of verblozen dagelijks schade berokkenen door dierlijke producten te eten. Er zijn mensen die zich niks aantrekken van de milieuproblemen. Er zijn mensen die zich niet bekommeren om eerlijke handel. Er zijn dan wel weer veel mensen die zich wel bekommeren om het gedrag van anderen, dat niemand schaad. Zoals cartoons van Mohammed. Het kronkelpad van de filosofie kan leiden tot de ongemakkelijke conclusie dat het merendeel van de mensen – inclusief veel filosofen – immoreel

is en geestelijk verward. Het is om waanzinnig van te worden. Ik zou willen dat het inderdaad zo was: dat ik gek ben. Dat de gelovigen en bijgelovigen, de vleeseters, de mensen met grote ecologische voeten het bij het rechte eind hebben.

Als je echt denkt (en dat denk ik) dat er sprake is van een dierenholocaust waarin op ongekende grote industriële schaal dieren worden geproduceerd zonder oog voor hun welzijn en die allemaal (allemaal!) worden vermoord (de definitie van moord is immers: het doden van een levend wezen met voorbedachte rade) en dat iedereen om je heen daaraan schuldig is dan is het toch om waanzinnig van te worden!? Al die mensen die medeplichtig zijn aan deze holocaust zonder een greintje gewetenswroeging. Niemand maakt zich er echt druk om. Slechts een handjevol zogenaamd radicale dierenactivisten maken zich er druk om. Zij zijn de verzetsstrijders voor een rechtvaardige wereld. Hoe kun je met mensen omgaan die deel uitmaken van de holocaust? Hoe kun je met deze immorele monsters – want dat zijn het en ja dat is bijna iedereen – omgaan alsof er niets aan de hand is? Het is alsof je met dieven, moordenaars en verkrachters vriendelijk moet omgaan. En ja, ook dierenmoordenaars en verkrachters zullen soms best aardige mensen zijn, maar dat maakt ze niet minder immoreel. Ik word omringd door aardige, vriendelijke immorele monsters. Het is om gek van te worden!

Hoe kan het, vragen mensen mij, dat jij de waarheid en het goede in pacht hebt, en al die anderen niet? Tja, hoe kan dat? Ik weet het niet. Goed durven nadenken, doordenken en vlijtig studeren, denk ik. Het durven trekken van ongemakkelijke conclusies. De kennis en inzichten die ik heb zijn niet esoterisch. Iedereen kan aan deze kennis komen. Zoals door het lezen van boeken, waaronder de mijne.

Een roepende in de woestijn. Zo voelt het. Ik voel me als een prediker

die soms beleefd wordt aangehoord, maar doorgaans wordt genegeerd. Een groot verschil tussen religieuze predikers en mij is dat mijn conclusies wetenschappelijk en rationeel zijn onderbouwd – roep maar als ik het mis heb! Religie is in onze samenleving heden ten dage zo iets als voetschimmel voor de geest. Het kan niet echt kwaad – tenminste nu even niet – maar het is wel een onaangename schimmel. De islam vormt hierop momenteel een uitzondering, die kan wel degelijk levensgevaarlijk en levensbedreigend zijn.

Waarom kiezen mensen ervoor om in vrijheid de morele en epistemologische waanzin te omarmen terwijl de kennis die als immunisatie of antidotum kan dienen breed voor handen is? Van alle dingen in de wereld die ik niet begrijp, begrijp ik de menselijke domheid en kortzichtigheid het minst.

Is het arrogant om jezelf als uitzondering te zien in de oceaan van waanzin? Wellicht. Ik denk het. Maar is het relevant? De wereld zou een stuk aangenamer zijn als de waanzin wat minder omarmd werd. Richard Dawkins spreekt over *The God Delusion*. God is een hardnekkig waanidee. Maar er zijn nog veel meer waanideeën.

Zou het niet een taak van filosofen zijn om waanzintherapeut te zijn? Filosofen als profeten van het vrijdenken, van atheïsme, van veganisme. Als rolmodel denk ik aan Peter Singer. Dawkins is al een eind op weg, maar hij is (nog) geen veganist. Als filosoof probeer ik de waanzin en waanideeën van de mensheid te bestrijden. Het is een deel van de filosofie die in de Verlichting centraal is komen te staan. Aan het begin van de 20ste eeuw hebben logisch positivisten dit programma opgepakt. Zoals Rudolf Carnap en zijn beroemde boek *Schijnproblemen in de filosofie*. Er zijn nog steeds tal van filosofen die het programma van de Verlichting voorthelpen zoals De Regt en Dooremalen met *Wat een onzin!*, *De ongelovige Thomas heeft een punt* van Braeckman en Boudry en *Spot-*

ting *Bullshit* van Law. Het is alleen jammer dat deze denkers – behalve Braeckman en Singer – zich beperken tot epistemologische wanen en niet tot morele waanideeën als vlees eten.

De allergrootste waanzin is het idee van ongebreidelde groei in een beperkt systeem. Ons economisch systeem – waar we in geloven met zlotisch vuur – is gebaseerd op het idee van continue groei. Het neoliberale kapitalistische systeem is een groot

piramidespel waarbij toekomstige generaties de prijs moeten betalen voor onze kortzichtige inhaligheid. Ook blijft de wereldbevolking gestaag doorgroeien en zijn er maar weinigen die dat als een probleem durven te benoemen, laat staan om voor maatregelen te pleiten. Het is pure waanzin.

Ik ben omringd door gekken en idioten, ook als ik in de spiegel kijk. Werk aan de winkel voor therapeuten.

¹⁾ Volgens Van Dale heeft 'waanzin' drie betekenissen: 1) krankzinnigheid, 2) onzin en 3) extase. In betekenis 1 en 2 kan ik me vinden. En de eerste betekenis van krankzinnig is in Van Dale: 'door ziekelijke verstoring van de geestesvermogens niet in staat zichzelf te leiden [= religie, FB] of de rechten van anderen niet te eerbiedigen [zoals door het eten van vlees (carnisme) FB], niet goed wetend wat men doet.'

Waan: geloof en complottheorie

Hans de Vries

Het is verwonderlijk hoe mensen in discussies/debatten reageren op het gebruik van het begrip 'waan' en/of woordsamenvoegingen met 'waan' erin.

Op een discussieavond van meer dan een jaar geleden te Deventer van de werkgroep religie en samenleving van D66 heeft Anton van Hooff de uitspraak gedaan: "... dat godgelovigen aan een 'waanstoornis' lijden". Daarop is hij tijdens de discussie aangesproken met het verzoek om het begrip 'waan' niet meer te gebruiken in het debat. Het is verrassend dat in een discussie een bepaald begrip niet als correct taalgebruik wordt gezien. Voor een deel van de aanwezigen mag je gelovigen niet met een waan typeren.

Onlangs ben ik in een discussie over vrije meningsuiting, expressie en satire met hetzelfde in mijn ogen onredelijke verzoek geconfronteerd. In een discussie wordt door een debatdeelnemer het zwart maken van de islam als een gewelddadige ideologie als een westerse complottheorie geduid. Ik reageer daarop dat het aanhangen van een 'complottheorie' het hebben van een ongegrond en onbewijsbaar waanbeeld is. Toen is mij het gebruik van de term 'waan' ook ten voeten gelegd als niet passend in de discussie.

Los van de argumentaties en doodoeners in discussies heeft mijn verbazing mij opgeroepen om eens verder stil te staan bij de term 'waan'. Waan is een ongegronde mening of opvatting; synoniemen zijn illusie, hersenschim/-spinsel, fantasie, misvatting of dwaling. Als individu zonder enig godsgeloof heb ik niks met de illusie of de fantasie van een oppermacht als een allesoverheersende god. Ik zie als godvrij en dogmavrij persoon het bestaan van een god en/of een complottheorie als een misvatting van de realiteit, ofwel een waan. Anderen vinden dat je een geloofsverschijnsel en groepsdenken niet mag duiden met het begrip waan, waanstoornis of waanbeeld in een debat. Dit willen bepaalde groepen mensen in een discussie blijkbaar niet horen; waarom is de term 'waan' zo beladen?

Een groepsgeloof zien als een waanstoornis is een verdedigbare stelling. Een waanstoornis is een denkbeeld dat men voor werkelijk houdt maar dat niet aantoonbaar is voor anderen. Een kenmerk van het godsgeloof is dat

het een overtuiging is die in strijd is met de realiteit. Een complottheorie is een opeenstapeling van inbeeldingen en aannames die niet aantoonbaar en bewijsbaar zijn in de werkelijkheid. Op geen enkele wijze kan (een) god, jahwe of allah worden bewezen als een bestaanbaar feit; je moet er zelf 'in geloven'. Tot op heden is er geen enkel toetsbaar of bewijsbaar gegeven van het bestaan van een hogere macht. Uitgaande van de medische benaderingswijze wordt een waanstoornis gezien als een psychische aandoening.

Het 'geloof in een godsbeeld' en het aanhangen van een complottheorie is hiervoor duidelijk als een 'waan' geduid, maar in een discussie mag je deze groepen die dergelijke beelden/geloven aanhangen niet met deze term duiden. Dit is opleggedrag om zogenaamd respect te hebben voor een waan van (een) bepaalde groep(en). Als een aanzienlijke aantoonbare groep mensen collectief in 'iets' gelooft mag dat niet als een waan gezien worden. Dergelijke collectieve waanpsychosen kunnen zich maatschappelijk wel beroepen op privileges om eigen scholen te mogen stichten, of om vrijstelling te krijgen van onroerendzaakbelasting voor hun gebedshuizen, etc. Het vragen om het begrip 'waan' niet te gebruiken in een debat is een blasfemisch opleggedrag om het vrije denken en spreken te beperken.

Hans de Vries is hoeschooldo-cent, socioloog en voorzitter van de Partij van de Rede – ASP)

Een weerbare democratie

Kanttekeningen bij het artikel van Floris van den Berg 'Koester de democratie!' in De Vrijdenker van februari 2015

Jos van Dijk

Voor vrijdenkers is het omgaan met intolerantie een lastige kwestie. De gedachten zijn vrij, maar hoe reageren we op de gedachte die diezelfde vrijheid ontkent? De beschouwing van Floris van den Berg over antidemocratische politieke stromingen stelt een overeenkomstig en gedeeltelijk hiermee samenvallend probleem aan de orde: hoe verdedigen we de democratie tegen degenen die haar om zeep willen helpen? Van den Berg heeft het probleem aan de hand van verschillende auteurs uit heden en verleden goed en volledig beschreven. En hij geeft een aanzet voor een weerbare democratie. Ik wil hier graag een paar kanttekeningen bij maken.

1 De 'fundamentele' tegenstelling tussen twee democratie-opvattingen (de tirannie van de meerderheid versus de waarborg voor grondrechten) vind ik nogal geforceerd. Het beslissende kenmerk van democratie, of beter gezegd van de democratische rechtsstaat zit naar mijn mening juist in de onverbreekelijke combinatie van besluitvorming bij meerderheid met de garantie voor grondrechten die ook minderheden beschermen.

2 In artikel 30 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens staat een verbod op activiteiten en handelingen die gericht zijn op het tenietdoen van de grondrechten. Ik lees dat als een waarschuwing aan potentiële dictators, niet als een beperking van gedachten of meningen. De principes voor een weerbare democratie die Van den Berg overneemt van **Paul Cliteur** en Bastiaan Rijkema gaan verder. "In een weerbare democratie mag niet gepleit worden of geijverd worden voor afschaffing van de democratie of de democratische beginselen." Aangezien zowel het begrip democratie als democratische beginselen niet in steen gehouwen zijn en in de loop der tijd aan verandering onderhevig blijken, lopen we hier een niet gering risico op beperking van de vrije gedachte. Ik geef als voorbeeld de opvattingen van George Van den Bergh over 'de zeden van het volk', die hij hanteert als maatstaf voor het beoordelen van de rechtmatigheid van politieke stromingen (nog onlangs toegepast bij het verbod van de Vereniging Martijn). Floris van den Berg zet daar terecht kritische kanttekeningen bij. Ik zou hem willen

adviseren nog één stap verder te gaan: opvattingen moeten nooit verboden worden. Veel beter vind ik het eerstgenoemde beginsel van Cliteur en Rijkema: "Een weerbare democratie past ideologische zelfverdediging toe." Democraten moeten leren zich te verweren tegen aanvallen op het systeem. De democratie vereist ook doorlopend onderhoud, zegt Cliteur. Geheel mee eens. Maar daarbij hoort volgens mij ook het aangaan van de dialoog met de tegenstander. Cliteur verwerpt die dialoog, in elk geval als het om islamitische 'theoterroristen' gaat, als *vorausseilende Unterwerfung*. Ik vind dat geen fraai toonbeeld van 'ideologische zelfverdediging' en in principe ook niet van vrijdenken.

3 "Tolerantie van intolerantie wordt niet getolereerd." Het is een mooie, principiële uitspraak, maar hoe passen we dit concreet toe? Wanneer is er sprake van intolerantie? Welke maatregelen zijn te verdedigen om de risico's op het ondermijnen van de democratie en de grondrechten in te dammen? Hoe ver mogen we gaan met de aantasting van privacy en vrijheid bij de bestrijding van terrorisme? De kranten staan er tegenwoordig vol van. Ik mis bij alle principes die in de discussie over dit onderwerp rondgestrooid worden, ook in het artikel van Van den Berg, de concretisering en de bewijsvoering. Er zijn mensen die islam en intolerantie zonder enige nuance volledig laten samenvallen. Ministers verdedigen in algemene zin zonder veel specificaties vergaande bevoegdheden van hun inlichtingendiensten. Het debat daarover ontstijgt nauwelijks het niveau van de politieke leuzen. In de Koude Oorlog was in Nederland communisme volgens de politieke meerderheid synoniem met 'intolerant' en 'democratievijandig'. In de praktijk conformeerde de CPN zich volledig aan de parlementaire democratie. De partij deed dat zonder op het ideologische vlak ook maar iets toe te geven. Communisten waren er van overtuigd dat de Nederlandse regering door zijn trouw aan het Atlantisch Bondgenootschap de belangen van de bevolking voortdurend verkwanselde. Je kunt het een foute opvatting noemen. Maar waren in dit geval alle maatregelen (uitsluiting, tegenwerking, vervolging door de BVD) 'ter verdediging van de democratie' gerechtvaardigd? Het voorbeeld geeft te denken over de wijze waarop wij nu omgaan met stromingen die in heel algemene termen, uitsluitend op basis van opvattingen, uitgebeeld worden als vijanden van de democratie. Voor vrijdenkers zouden rode lampjes moeten gaan branden als 'foute' gedachten dezelfde behandeling krijgen als daadwerkelijke, gewelddadige acties om de democratie te ondermijnen. Ideologische zelfverdediging, oké. Maar uitsluiting van afwijkende ideologieën, zonder enige vorm van dialoog, past volgens mij niet bij het beginsel van de vrije gedachte. Dat is gewoon foute politiek.

Jos van Dijk (Utrecht, 1947) is socioloog en parttime docent aan de Haagse Hogeschool

Levendig of hatelijk islam-debat?

Anton van Hooff

Het blijft moeilijk voor een journalist om rapportage en commentaar te scheiden. Gelderlander-verslaggever Wim van de Louw noemt het islamdebat van zondag 8 maart in Lux levendig, maar bestempelt mijn bijdragen als hatelijk. Zo'n negatieve kwalificatie past niet in een verslag, maar hoort in een opiniestuk. Ik verbeeld me door mijn uitdagende verwijzingen naar de koran aanzienlijk aan de levendigheid te hebben bijdragen. De eindeloos herhaalde oproepen van allerlei kerkmensen om lief voor elkaar te zijn deden dat niet. Het debat was bedoeld als afsluiting van een verzoeningscampagne van Nijmeegse kerken. Die vertegenwoordigen echter een wegwijnende minderheid in een stad die ooit monnikendam was. Aan de meerderheid van niet-gelovigen lijkt niet eens gedacht te zijn. Het was ook duidelijk dat het merendeel van de aanwezigen gelovigen waren.

Een echte dialoog begint met elkaar de waarheid durven zeggen. En voor de Islam is de waarheid dat de koran het perfecte woord van Allah is dat voor altijd en overal geldt. De koran zegt klip en klaar: vrouwen zijn de helft van de man waard, je mag ze met slaag in het gareel dwingen, je mag ze doodhonger en als ze overspel hebben gepleegd, ze zijn een braakliggende akker die door de man naar zijn believen beploegd mag worden, bij dieven moet de hand worden afgehakt, ongelovigen moeten worden gedood, haat joden en christenen, Mohammed had seks met een meisje van negen, enzovoort, enzovoort (als iemand twijfelt, kan hij de desbetreffende soera's van mij krijgen).

Wat gebeurt als je moslims met deze teksten van hun heilige boek confronteert, is wat christenen vroeger deden om de bijbel te redden: 'Je moet de uitspraak wel in het verband zien, er is sprake van een verkeerde vertaling, je moet de heilige schrift eigenlijk in de originele taal lezen...' Wel, dat heb ik gedaan. Als eerstejaars klassieken heb ik het hele nieuwe testament in het oorspronkelijke Grieks gelezen en toen wist ik het wel: Jezus is een mythe. Als katholiek werd je eigenlijk geacht niet op eigen houtje de bijbel te lezen; de priester zou het wel uitleggen. Zo gaat het in de islam nog steeds. De imam selecteert passages, reciteert in het heilige Arabisch (zoals priester vroeger hun preek met een Latijnse frase begonnen) en legt uit. Er zijn maar weinig moslims die de koran helemaal gelezen hebben. Daarom is de paradoxale raad van deze godvrije: 'Lees nou eens je koran helemaal, zoals je een boek leest, van het begin tot het einde. Laat je niet wijsmaken dat je het eigenlijk in het klassieke Arabisch zou moeten doen. Misschien zul je in de vertaling de literaire schoonheid missen, maar het gaat toch om de betekenis, niet? En in dat opzicht zijn vertalingen meestal veel duidelijker.' Ik weet van diverse moslims dat ze dit leesavontuur waagden en verbijsterd waren: word ik geacht dit te geloven?

Als historicus, vertrouwd met oude culturen, ben ik niet geschokt door kindhuwelijken, slavernij, vrouwenonderdrukking en lijfstraffen. Het Westen is ook pas sinds kort van die gruwelijkheden af. Om die te rechtvaardigen werd vroeger ook de bijbel gebruikt. Afgezien van een handjevol fundamentalisten hebben christenen inmiddels ingezien dat de bijbel in de context van de ontstaanstijd moet worden geplaatst, een wereld van schaapherders. Zo is het voor de lezer van de koran overduidelijk dat Mohammed een kind van zijn tijd en omgeving was: zevende eeuw, woestijn van Arabië. Daarom wemelt het in zijn boek van de kamelen. Soera 88:17 verklaart zelfs dat de kameel het hoogste schepsel van Allah is ('Nee, nee, vertaalfoutje,' roepen imams). Dus

kan islam objectief een religie van een kamelen-cultuur worden genoemd. Pas als moslims inzien dat hun koran een boek van een voorbijgeen tijd is, waaruit je hoogstens inspiratie kunt putten, maar waarvan de regels echt niet meer in de moderne tijd passen, is een echte dialoog mogelijk. Dan kan de islam zijn plaats innemen in de rijke flora van religies in een multiculturele wereld, waarin iedereen het recht op een eigen mening heeft. En godsdienst is niet meer dan een mening. Zo'n verlichte islam is echter nog toekomstmuziek. De Egyptische geleerde Nasr Aboe Zayd die de koran historisch durfde te duiden, werd tot afvallige verklaard, zijn vrouw kreeg het bevel van die ketter te scheiden. Beiden vonden ze een toevlucht in Nederland. Hier kun je tenminste vrij denken en levendig discussiëren.

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

WERELDS NIEUWS

Op 10 maart 2015 stemde de Eerste Kamer in met de afschaffing van de 'enkele-feitconstructie'. Het was al zo dat instellingen, zoals scholen, mensen niet mochten ontslaan of weren omdat zij homoseksueel zijn, of vanwege hun ras, geslacht of burgerlijke staat, maar als er relevante 'bijkomende omstandigheden' waren, liet de wet daar ruimte voor als het ging om instellingen of organisaties met godsdienstige, levensbeschouwelijke of politieke grondslag. Die ruimte is nu vervallen. VVD, PvdA, CDA, PVV, SP, D66, Groen-Links, 50PLUS, Partij voor de Dieren en OSF stemden voor deze wijziging, ChristenUnie en SGP stemden tegen.

Wetenswaardigheden over het voorzitterschap van Anton van Hooff

Gerhard Elferink (foto zie pag. 13)

In juni 2006 zegde Anton van Hooff (Den Haag 1943), klassiek historicus te Nijmegen, zijn abonnement op van De Vrijdenker, dat hij sinds februari 1998 had, en sloot hij zich als lid aan bij De Vrije Gedachte. In maart 2007 breidde hij zijn lidmaatschap toch weer uit met een abonnement. Anton werd dus lidabonnee en dat is hij tot op de dag van vandaag gebleven.

Anton's activiteiten binnen De Vrije Gedachte beginnen als hij samen met Floris van den Berg en Paul Hopster een commissie vormt om tot het instellen van een Vrijdenkers-leerstoel te komen. Op 21 april 2007 overhandigt Anton op de Algemene Jaarvergadering een rapport over dit onderwerp aan de toenmalige DVG-voorzitter Lex Hagenaars.

In hetzelfde jaar hield Anton, in het kader van de lezingencyclus 'Vrijdenkers on tour', een lezing in het Kolpinghuis in Nijmegen. Anton belichtte de christelijke wortels van veel van de hedendaagse opvattingen over het levenseinde. Hij stelde dat het denken over het levenseinde bevrijd moet worden van de christelijke invloeden.

In de vroege zomer van 2008 heeft Lex Hagenaars Anton zover gekregen dat hij ermee instemde als aspirant-bestuurslid bestuursvergaderingen bij te wonen. Op 19 juli 2008 is het zover. Anton stelt zich aan de bestuursleden voor en vertelt over zijn achtergrond en beweegredenen. Hij ziet de periode waarin hij de bestuursvergaderingen bijwoont als een wederzijdse snuffelperiode. Mocht hij voorzitter worden, dan wil hij dat zijn voor de periode van vier jaren. Als motivatie noemt hij onder meer het belang dat het atheïstische geluid duidelijk hoorbaar is in de samenleving.

Op 25 april 2009 worden zijn ambities waar. Op de Algemene Jaarvergadering wordt Anton tot voorzitter van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte gekozen.

Niet lang daarna begint op het discussieforum van de DVG-website een heftige confrontatie tussen oud-voorzitter Lex Hagenaars en leden van de redactie van De Vrijdenker. In de zich allengs uitbreidende scheldpartijen

over en weer raken ook bestuursleden betrokken. Rond de oud-voorzitter vormt zich een weliswaar kleine maar zeer luidruchtige groep leden, die voor de komende drie jaarvergaderingen in belangrijke mate de agenda zal bepalen. Hun kritiek komt er in grote lijnen op neer dat bestuur en redactie in hun ogen tot de 'Linkse Kerk' behoren en geen of te weinig aandacht besteden aan de bestrijding van de Islam en de 'massa-immigratie'. Het roer moest om. Rechts om.

De zaak escaleert totaal als het DVG-bestuur in juni 2010 een onderling mailtje tussen drie van de dissidenten onder ogen krijgt, al dan niet bewust gelekt, waarin de drie onderling afspreken het bestuur in alles te gaan tegenwerken en in discredit proberen te brengen. Het drietal toen meteen uit de vereniging zetten, overeenkomstig artikel 4, lid 3c van onze statuten: 'Opzegging namens de vereniging', stuit in het bestuur nog op persoonlijke bezwaren. Als nadien de scheldkanonnades en verdachtmakingen naar bestuurs- en redactieleden alle fatsoensnormen te boven gaan, wordt het lidmaatschap van een van de drie op 21 april 2011 door het bestuur opgezegd.

Het bewuste lid reageert daarop door Sophie in 't Veld, die als spreker op de komende Anton Constandselezing was aangetrokken, op een dusdanige manier over de 'wanorde'

binnen de vereniging voor te liegen, dat Sophie haar eerdere toezegging intrekt.

De beide overige dissidenten werd daarop een ultimatum gestuurd om zich binnen 24 uur van die daad van sabotage te distantiëren op straffe van schorsing in afwachting van roeyement door de Algemene Vergadering. Er kwam geen reactie, met als gevolg dat beiden werden geschorst.

Het wangedrag hield hiermee niet op. In een poging de totstandkoming van de leerstoel Leo Polak te vrijdelen, werd het DVG-bestuur bij de Leo Polakstichting zwart gemaakt - de stichting met wie DVG bezig was de bewuste leerstoel te realiseren. De poging een wig te drijven tussen DVG en de Leo Polakstichting mislukte evenwel.

Ondertussen had het drietal het DVG-bestuur voor de rechter gedaagd. Een rechtzaak die van begin af aan kansloos was en dan ook is doodgebloed, maar de vereniging wel een aanzienlijke som geld heeft gekost.

Van de beide geschorste dissidente leden koos één eieren voor zijn geld en bedankte voor het lidmaatschap. De oud-voorzitter ging evenwel door tot het eind. Op 21 april 2012 werd het bestuursvoorstel tot roeyement met een grote meerderheid van stemmen door de Algemene Ledenvergadering bekrachtigd. Met de oud-voorzitter verlieten nog een vijftal sympathisanten de vereniging en was er een eind gekomen aan een rumoerige periode van een kleine vier jaar die veel onnodig werk, tijd en geld heeft opgeëist. De rechtzaak sukkelde nog voort tot augustus 2012.

Toch was het in de zes ambtsjaren van Anton niet allemaal kommer en kwel. Er kwamen ook diverse goede zaken tot stand. Naast de standaard werkzaamheden die een bestuur normaaliter uitvoert, waren dat o.a.:

- In januari 2010 werd actie gevoerd vóór de vrijheid van vloeken, als tegenhanger van de destijdsde actie van de Bond tegen het vloeken, met als centrale leus: 'Vloeken maakt vrij'.
- Op 12 februari 2010 werd een peti-

tie bij de Tweede Kamer ingediend om artikel 294, lid 2 van het Wetboek van Strafrecht, in samenhang met de Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding, zodanig aan te passen dat de wettelijke mogelijkheid om hulp te bieden bij zelfdoding in geval van psychisch lijden of levensmoeheid een reële invulling krijgt. Dit houdt de afschaffing in van het strafbaar stellen van de (onzelfzuchtige) hulp bij zelfdoding.

- Op 7 oktober 2010 besluit het DVG-bestuur het onderkomen in Rotterdam op te geven en bij het Humanistisch Historisch Centrum (voorheen: Humanistisch Archief) in het pand van de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht in te trekken. De eigen bibliotheek zal worden afgestoten.

Op 22 januari 2011 ging de extra

Algemene Ledenvergadering met de bestuursvoorstellen accoord. In november 2011 is de hele operatie voltooid.

- In februari 2012 bepleit DVG een verbod op genitale besnijdenis van minderjarigen. 'Hoe besnijden we besnijdenis?' Met een aantal zusterorganisaties wordt getracht één front te vormen naar de overheid toe. Door onwil, van met name het Humanistisch Verbond, komt de actie niet geheel van de grond. Een poging om als DVG een Burgerinitiatief 'Besnijdenis actief ontmoedigen' te initiëren is nog niet gerealiseerd.
- Met de benoeming van Jeroen ten Voorde tot bijzonder hoogleraar strafrechtsfilosofie, leerstoel Leo Polak, aan de Rijksuniversiteit Groningen in de zomer van 2014, is de realisatie van de 'Vrijdenkers-

leerstoel' een feit geworden.

- In november 2014 heeft het DVG-bestuur de brochure 'Houd het geloof er buiten' naar de fracties van de Tweede-Kamer gestuurd. De Kamerleden werden geconfronteerd met talrijke regels en wetten waardoor godgelovigen en hun organisaties allerlei privileges toekomen. Het wordt de hoogste tijd dat in een seculier land de scheiding van Kerk en Staat ook in alle regels en wetten tot uiting komt.
- Op 1 januari 2015 heeft DVG het lidmaatschap beëindigd van de Humanistische Alliantie. Met als reden: het zich uitbreidende aantal godgelovige organisaties als lid van de Alliantie.

Al met al was het voorzitterschap van Anton van Hooff een enerverende en succesvolle periode, waarvoor wij hem dank zijn verschuldigd.

Wolf

Leon Wecke (foto zie pag. 16)

Het was altijd weer een hele ervaring om als kind geconfronteerd te worden met het huisje van oma, de oma van Roodkapje wel te verstaan. Roodkapje was nog zichtbaar maar de grootmoeder zat al in de buik van het beest, zoals door een raampje viel waar te nemen. Het moment suprême van het verslinden, dat je als kind ook wel graag gezien had, werd je in Burgers Dierenpark, dat toen nog lang geen Burgers Zoo heette, onthouden. Maar voor de kinderlijke fantasie was voldoende voorwerk gedaan, waar ook nog bijkwam - het was meen ik voor de oorlog - dat een echte wolf (dan wel een op een wolf gelijkende hond) achter het hekwerk zichtbaar was. Wie moet er bij het woord 'wolf' niet aan Roodkapje denken?

De wolf, een van de meest sociale schepselen, heeft het met de mensheid niet erg getroffen. Het Grimmige sprookje van Roodkapje is slechts een van de vele mythen en lasterpraatjes die het dier ten deel vielen. Terwijl wij toch Rome aan een zogende wolvin te danken hebben, moest er meteen ook de moord van Romulus op zijn tweelingbroeder Remus aan worden toegevoegd. '*Homo homini lupus*' (de mens is de mens een wolf) geldt nog steeds als een waarheid die door denkers en schrijvers vanaf de Oudheid is verkondigd. De mens lijkt vergeten hoe, bij ontstentenis van ouders en opvoeders, de wolvin erin slaagde een mensenjong, als ware het eigen nageslacht, groot te brengen. De wolf is slachtoffer van een negatief autistisch vijandbeeld. Een uitzondering moeten we maken voor de oorspronkelijke bewoners van Amerika, die het over 'broeder Wolf' hadden. Maar bij ons overheerst het beeld van de boze wolf en niet alleen met betrekking tot geiten en biggetjes.

En of het allemaal nog niet erg genoeg is, is de weerwolf

uitgevonden, de mens die zich bij volle maan tot wolf transformeert en zich met het verscheuren van dieren en mensen onledig houdt.

Soms worden mensen naar de wolf genoemd. Zo is de naam Adolf een samentrekking van adel (edel) en wolf. Adolf betekent dus: edele wolf. Na de Tweede Wereldoorlog is die naam wat in onbruik geraakt, maar daar kan het arme beest niets aan doen. Ook niet aan het feit dat de succesvolle episode van het Duitse onderzeebootwapen te danken was aan de *Wolfsrudeltaktik*, waarbij individuele onderzeeërs naar prooi zochten en na het vinden ervan het hele roedel informeerde waarna deze de gemeenschappelijke aanval inzette.

En nu heeft de wolf de Nederlandse grens overschreden. Het bleek één zeer publieksvriendelijk beest. Of de eigenaar het hek heeft open laten staan, dat weten we nog niet. Maar de wolf komt er wel aan. Eerst een *lone wolf*, waarvoor de Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding dagelijks waarschuwt. Maar straks, naar Duits gebruik, hele horden, die zonder het te vragen ons vaderland binnenvallen. Het zou niet de eerste keer zijn. Het zal ons niet meteen opvallen: er zijn immers al hele troepen wolven onder ons, te weten geldwolven, zoals in schaapskieren gestoken en rijk van bonussen voorziene bestuurders van zorginstellingen, en politieke wolven die meehullen in het bos van de coalitie.

Wat de echte, natuurlijke, natuurnoodzakelijke, onvermijdelijke wolf betreft: één wolf maakt nog geen zomer. Hoewel, als er één schaap over de dam is, volgen de wolven vanzelf.

Anton schrijft

In verband met het afscheid van Anton van Hooff als voorzitter van 'De Vrije Gedachte' vindt u op pagina 24 een artikel van Gerhard Elferink over Van Hooffs voorzitterschap. Op deze en de volgende pagina's treft u een aantal citaten en complete of ingekorte stukken van diens hand aan uit de afgelopen jaren. Hiervoor is niet alleen geput uit zijn vele Vrijdenker-artikelen maar ook uit aan kranten gezonden en andere stukken. Bij de selectie is onze voorkeur uitgegaan naar teksten die iets over Anton zelf vertellen en/of illustratief zijn voor de onderwerpen die zijn speciale aandacht hebben. Onze dank aan Dik Kruit-hof voor zijn hulp. Wij wensen u veel leesplezier. En maak u geen zorgen, Anton blijft schrijven!

De redactie.

Is humanisme alles en dus niets?

Esther With bejubelt in haar blog de vaagheid van het humanisme. Humanistisch geestelijke verzorgers zouden juist door hun mistigheid alle ruimte aan de zoekende mens geven. Tja, zo hadden moderne pastoors er in de jaren zeventig een handje van om iedereen die zoekende was gelovig te noemen. Op dezelfde manier is elk mens bij Esther With een humanist. Francis Bacon (1561-1626) was het, maar ook Cicero die 1600 jaar tevoren leefde. Esther With rekent simpelweg iedereen die zich met humaniteit of de humaniora bezighoudt tot de humanisten. Hier wordt met taal en begrippen gegoocheld – of 'gegoogled'. Onder het Latijnse begrip humaniora worden wat de geesteswetenschappen heet, verstaan, in het Engelse taalgebied nog wel *humanities* genoemd. In die zin was Erasmus, die de zuivere tekst van het Nieuwe Testament reconstrueerde, een humanist, maar hij was toch niet de vader van het Nederlandse humanisme zoals Joachim Duyndam, hoogleraar wijsbegeerte aan de UvH, in de Verdieping van Trouw (20-6-2013) onverdroten beweert. Het is dit artikel 'Humanisten? Softer dan ooit' waarop Esther With reageert. Daarin bekritiseer ik het Humanistisch Verbond dat ook christenen en alevieten aan zijn boezem drukt. Deze alevieten zijn een verlichte loot aan de stam van de Islam (=Onderwerping), maar ze besnijden bijvoorbeeld wel. Als dat humanisten zijn, waren de leiders van de DDR dat ook; zij lieten zich voorstaan op hun humanisme.

Het humanisme à la Esther With staat voor alles en dus niets. Het omvat iedereen die met humaniteit behept is. Wie is dat niet?

De oudste humanistische vereniging van Nederland, De Vrije Gedachte (sinds 1856) noemt zich atheïstisch-humanistisch. Eigenlijk is het een pleonasme, maar bij het polderhumanisme van het HV is het nodig te verklaren dat ons humanisme tenminste godvrij is.

(Anton van Hooff, 7 juli 2013)

[COLUMNIST ZIJN] Toen ik eens voor een middelbare school een voordracht over het christendom had gehouden, was er na afloop gelegenheid tot vragen. Als eerste vroeg een leerling mij: 'Hoe kunt u atheïst zijn als u met zoveel liefde over het geloof praat?' Dus met het arrogant fanatisme dat enkele lezers van De Gelderlander mij verwijten valt het wel mee. Ach, als columnist weet je dat je gegarandeerd boze reacties krijgt als je hebt over een van de volgende onderwerpen: alternatieve geneeswijzen, het koningshuis, Israël, honden of god.

(Anton van Hooff, DV 2013-01, pag. 18)

Wraakdag van Verdi

*Dan zullen de bazuinen schallen
aan alle hoeken van de horizon,
breekt het zegel en barst
de zerk opeens gedwee.*

*Daar zijn ze, stram nog,
net in het nieuwe vlees gestoken,
en – met eerst ijle stem –
zingen ze de glorie van hun Heer.*

*Ik wil niet bij dat koor en voor
de hel voel ik mij ook te goed.
Laat mij illa die mijn eindeloze rust,
maar geef mij nu en hier
de drift en bovenal
de wijsheid van het dier.*

Ik schreef het gedicht een jaar of twintig geleden toen ik een tijd lang weg was van de operamuziek van Verdi's *Messa da Requiem*, in het bijzonder het *Dies Irae*, *Dies Illa* (Dag der wake, Die – grote – Dag), die dag waarin het einde der tijden en de opstanding der doden wordt opgeroepen. Ik had er als godvrije geen zin in om 'op die dag' (*illa die*) gestoord te worden en wenste mezelf toe me als een wijs dier neer te leggen bij de waarheid dat het leven gewoon eindig is. De afbeelding is een voorstelling van de opstanding uit een Tsjechisch middeleeuws manuscript; heerlijk naïef openen de doden hun kisten.

Het was mijn eerste publicatie in De Vrijdenker, waardoor ik kennelijk de aandacht op mijn persoon richtte, wat is uitgelopen op mijn tegenwoordige presidiaat.

(tekst uit email van Anton van Hooff van 18 mei 2013)

[VEGANISME] In de geschiedenis van de vrijdenkerij zijn er telkens weer mensen geweest die voor zichzelf radicale conclusies trokken uit hun rationele benadering van de werkelijkheid, zoals nudisme en antimilitarisme. Ieder weldenkend mens zal respecteren dat een ander tot een bepaald inzicht en gedrag komt. Natuurlijk mag iemand die tot zo'n opvatting komt, betogen dat iedereen eigenlijk tot hetzelfde inzicht zou moeten komen. Bedenklijk wordt het als men gaat eisen dat een ander tot hetzelfde standpunt komt en nog kwalijker als men iemand die dat standpunt niet deelt, uitmaakt voor een dommerik. Vrijdenkers dienen niet 'ad hominem' te argumenteren, maar slechts 'ad rem'.

Veganisme is geen verenigingsstandpunt en zal dat voorlopig – gezien de reacties – ook niet worden; daarom is een aanzwengelen van een debat (bijvoorbeeld op de beleidsdag) dat tot een verenigingsstandpunt zou moeten leiden, zinloos.

(Anton van Hooff in email van 19 nov. 2013)

[HOOFDBEDEKKING] Tijdens het geestige en geestrijke dankwoord van Piet Borst bij zijn uitverkiezing tot Vrijdenker van het Jaar 2012 overviel mij opeens een hevig schuldgevoel: zelfs ik blijf nog te lijden aan respect voor het geloof. Borst zei namelijk terloops dat het gek is dat moslimmeisjes wel hoofddoekjes in de klas mogen dragen, terwijl jongens hun sportcap moeten afzetten: waarom zou het getuigen van geloof in allah meer ontzag verdienen dan het geloof in een sportclub?

Nu besef ik hoe fout mijn optreden is geweest toen ik een paar jaar geleden weer voor de klas stond. 'Doe wel die pet af, hè. Of heb je soms godsdienstige redenen om je hoofd te bedekken?' Met deze kwinkslag dwong ik altijd jongens in de klas om hun hoofddeksel af te zetten. Altijd zette de aangesprokene zijn hoofddeksel af, meestal grinnikend: nee, hij had geen religieus motief. Waarom had ik een hekel aan die caps? Natuurlijk maakte ik mezelf wijs dat ze het oogcontact hinderden, maar eigenlijk speelde het burgermansfatsoen me parten: binnenshuis bedekt men het hoofd niet.

Nu heb ik spijt van mijn optreden, want het laat zien dat ook ik nog een onverdiend respect voor godsdienst heb. Ik zou met de mond vol tanden hebben gestaan als de pettendrager had geriposteerd:

'Nee, meneer, het gaat niet om het geloof in een god, maar wel in de club die op mijn cap staat. Als op deze school meisjes tuttige hoofddoekjes mogen dragen omdat ze dat van ene allah moeten, mag ik door mijn kekke cap de trouw aan mijn sportclub belijden?'

Eigenlijk verdient die clubtrouw meer ontzag dan het geloof in een god. Zo'n club bestaat tenminste echt en je kunt argumenten uitwisselen over de kwaliteit van het spel. Het hersenspinsel god onttrekt zich echter aan iedere discussie; hij/zij/het is niet meer dan een mening. En juist deze loze mening krijgt bijzondere bescherming.

(Anton van Hooff, DV 2012/10, pag. 20)

[VERENIGINGSWERK]

Je doet dit soort verenigingswerk uiteindelijk toch voor je lol, nou ja, je verwacht er toch een zekere voldoening van.

(Anton van Hooff, toespraak ALV 2013, DV 2013-04 pag. 3)

[RIJKDOM] Ben ik de enige die geen enkele jaloezie voelt ten opzichte van die zielige rijken? Tegenover hun '*conspicuous consumption*' past alleen een meewarig schouderophalen. Meer dan dit 'uitbundig uitgeven' verontrust echter de schaamteloze *hybris*, zelfoverschatting, van deze obscene graaiers: hoe kunnen ze zichzelf wijsmaken dat ze honderd of duizend keer meer waard zijn dan hun werkster die braaf haar belasting betaalt? Dit geloof dat je als rijke meer betekent is een wezenlijk gevaar voor de democratie. In dit opzicht heeft de GroenLinkser Marcel ten Hooven in het voetspoor van Piketty volkomen gelijk (NRC-HB Opinie & Debat van 28 augustus 2014). Ook juist is zijn vaststelling dat de PvdA schandelijk in gebreke blijft in het bestrijden van de ongelijkheid, die volkomen uit de hand loopt. Niet voor niets heb ik die partij na bijna vijftig jaar lidmaatschap de rug toegekeerd. (.....)

Ja, ze zijn er, de mecenassen die bij hun dood hun schuld aan de maatschappij vereffen en door hun vergaarde schatten aan de gemeenschap na te laten. Maar waarom in onzekerheid wachten op vrijblijvende, postume wel-doenerij?

(Anton van Hooff, DV 2015-01, pag. 8)

Die vreedzame boeddhisten toch

Nee, boeddhisme is geen gewone religie, verzekeren ons de westerse aanhangers van die wereldbeschouwing. Wat voor kwaad zou je kunnen verwachten van mediterende navelstaarders? Kijk eens naar de prachtige principes van de leer van Gautama Boeddha. Maar wat zegt een leer? Als het daarom gaat is iedere religie prachtig, maar beslissend is wat die hoge idealen in de praktijk betekenen. En de realiteit is dat de godsdienstgeschiedenis geplaveid is met lijken. Maar ja, als je het goddelijke gelijk aan je

kant denkt te hebben, zijn de anderen alleen maar minachting en haat waard.

Ik moet toegeven dat bij mijn ontsteltenis over de moordpartijen zich duivelse voldoening mengt als ik waarneem hoe boeddhisten onder leiding van monniken in Myanmar (Birma) tekeer gaan tegen islamieten. Daarmee doen ze alle pretenties dat boeddhisten anders dan godgelovigen zijn teniet. Ook boeddhisten menen de waarheid in pacht te hebben. Ook zij bevestigen hun identiteit door de anderen dodelijk te haten.

(Blog op website van HUMAN, Anton van Hooff, 5 juni 2013)

15 dec. 2011, Herman Philipse (l) krijgt een prent overhandigd door Anton van Hooff

Uit Trouw van zaterdag 16 juni 2012:

Geloven doe je maar in je eigen tijd en ruimte

De onkerkelijke meerderheid ziet rare gewoonten van gelovigen door de vingers. Het ritueel slachten is het zoveelste voorbeeld.

Anton van Hooff, voorzitter atheïstisch-humanistische vereniging De Vrije Gedachte

Het convenant dat staatssecretaris Bleker over het rituele slachten heeft afgesloten, betekent niets minder dan een onvoorwaardelijke capitulatie. Wie gelooft immers dat er bij iedere slachting volgens Jahweh of Allah straks een dierenarts met een stopwatch staat, die na 40 seconden bloeden vaststelt dat het dier nu wel genoeg geleden heeft?

Toen een verbod op onverdoofd slachten nog kansrijk leek, schreef 'de varkensvlees etende Jood' professor Martin Katan in NRC Handelsblad vorig jaar verontwaardigd: 'Straks gaan ze ook nog besnijdenis verbieden'. Maar die ingreep is natuurlijk allang verboden! Artikel 11 van de Grondwet garandeert de lichamelijke integriteit. Artikel 6 verkondigt de vrijheid van godsdienst voor ieder individu. Ouders die hun zoon fysiek markeren als behorend tot hun religieuze gemeenschap, schenden dus op grove wijze dat grondrecht. Het staat alleen aan een wilsbekwaam, mondig individu vrij om zich ter ere van zijn god van allerlei lichaamsdelen te ontdoen.

Waar blijft de Kinderombudsman? Artsen in 'besnijdeniscentra' zijn medeplichtig aan kindermishandeling. 'Ja, maar', zeggen die, 'anders gaan slagers aan het werk'. Terecht heeft de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunde in 2010 artsen ontraden medisch niet noodzakelijke besnijdenissen uit te voeren. Dit standpunt heeft merkwaardig weinig weerklank gevonden in de maatschappij en in het bijzonder in de politiek.

Het is de bekende koudwatervrees, kom niet aan de

monarchie of aan religie, anders verspeel je stemmen. Zelfs uitgesproken seculiere partijen ontzien de veronderstelde religieuze gevoeligheden met alibi's als 'zulke verboden doen aan de nazi's denken'. Terwijl statistische gegevens, bijvoorbeeld van het Sociaal en Cultureel Planbureau, een gestage ontkerkelijking en ontmoskeeing signaleren, wordt gedaan alsof religieuze groepen nog steeds een aanzienlijke macht voorstellen. In werkelijkheid helpt alleen politiek toeval hen nog aan invloed, bijvoorbeeld toen de VVD schielijk haar verkiezingsbelofte inslikte om de winkels op zondag open te stellen; de gedoogsteun van de SGP was even belangrijker.

Hoe komt het toch dat regelmatig beweerd wordt dat religie terug is van weggeweest? Waarschijnlijk is hier sprake van akoestische misleiding. De geloofsgemeenschappen zijn gewoon luidruchtiger geworden. Ze schreeuwen moord en brand als er aan hun voorrechten wordt getornd. Deze marginale groepen krijgen te veel speelruimte van de onkerkelijke meerderheid. Is het nostalgie naar de eigen religieuze jeugd? Komt de tolerantie voort uit eigen geestelijke onzekerheid? Kerkelijk geloof heeft immers bij velen plaatsgemaakt voor vormen van pseudoreligie. En dan zijn er nog de ietsisten en agnosten.

Nederland heeft een lange traditie van godloochening, maar breed gedragen is zij nooit geweest. En strijdbaarheid is ook ver te zoeken bij het Humanistisch Verbond. Hoe anders is dat in Frankrijk en België, waar vrijzinnigheid staat voor radicale verwerping van godsgeloof en het bannen van religie uit het publiek domein. Nederland gaat veel te promiscue met godsdienst om. Gemeenten geven subsidies aan religieuze organisatie omdat ze maatschappelijk zulk belangrijk werk doen. Men beseft niet dat de overheid zo de geestelijke voormannen aan een onverdiend prestige helpt: zie je wel, het gezag erkent deze imam als groepsvertegenwoordiger.

Natuurlijk heeft iedereen recht op zijn eigen (gods)waan. Geloven doe je echter maar in de kerk, moskee, tempel of synagoge. Daarbuiten gelden de wetten van de rechtsstaat.

Dit is een verkorte versie van de bijdrage van Anton van Hooff aan het debat over de scheiding tussen kerk en staat eergisteren in Amsterdam, georganiseerd door NWO geesteswetenschappen.

[REPUBLIEK] Ik denk dat nogal wat vrijdenkers, zo niet de meerderheid, republikein zijn. Afgezien van alle principieel democratische argumenten, kijk ook eens naar de geschiedenis. In 1900 bestond bijna heel Eurazië uit monarchieën - uitzondering la république Française. En nu vind je monarchieën alleen nog aan de randen van dit continent, in landen die door de geschiedenis zijn overgeslagen. Niet voor niets zeggen we dat die landen 'nog' koningen hebben: de monarchie is historisch een doodlopende weg. Geen enkele van de tientallen nieuwe staten die zich de afgelopen decennia hebben geconstitueerd, heeft de monarchale staatsvorm aangenomen. Als je leest hoe de Verlichte denkers van de 18de eeuw de Nederlandse republiek prijzen, beseft je dat we onze geschiedenis hebben weggegooid. De Amerikaanse Declaration of Independence is afgeleid van 'onze' Acte van Verlatinge uit 1581. We zouden de oudste republiek ter wereld kunnen zijn, maar door een ironie van de geschiedenis zijn we een van de laatste monarchieën.

Anton, kandidaat-staatshoofd

(Anton van Hooff, email van 29 jan. 2013)

[BESNIJDENIS] Het Nederlandse besnijdersduo van de Loonsteins zei in de Brandpuntuitzending van 10 maart niet te weten of die ingreep pijn deed. Het is het soort opzettelijke naïveteit waarmee hengelaars vroeger ook ontkenden dat vissen lijden als ze een haak in hun lijf krijgen. Natuurlijk lijden die baby's wel, zoals uit allerlei lichamelijke reacties blijkt. Maar Pa Loonstein, die met 1500 gedroogde voorhuidjes de kist wenst in te gaan, wil zo'n onaangename waarheid gewoon niet weten. Volgens hem mag besnijdenis niet worden verboden omdat zo'n verbod historisch altijd de voorbode is geweest van Jodenvervolging. Ja, dan moet iedereen zwijgen, want wie wil met de Shoah in verband worden gebracht? Het is weer een voorbeeld hoe seculieren monddood worden gemaakt.

(Anton van Hooff in brief aan NRC-Handelsblad, 20 maart 2013)

[KORAN] Enfin, ik lees nu iedere dag verder in mijn Glorieuze Koran. De lectuur kost heel wat zelfoverwinning, want het is eenodelijk saai geschrift. Eendolous wordt er gezeurd over de Alwijze, Alwetende, Almachtige en Barmhartige Allah, die in zijn erbarmen wel beveelt om ongelovigen uit te roeien. Je vraagt je af waarom de gelovigen dat moeten doen want zelf belooft hij de afgrijselijkste bestraffingen in het hiernamaals. (...) Erg gênant is de zelfverheerlijking van de producent van het geschrift, Mohammed. Ook voor de Koran geldt dat het kritisch lezen van de heilige boeken de beste remedie tegen ieder godsgeloof is.

(A. van Hooff, DV 2013-06)

Aandacht ramadan overdreven

Ieder jaar is het weer raak: alle kranten berichten uitvoerig en met veel sympathie over het begin van de islamitische vastenperiode. Standaard zijn de interviews waarin moslims naar de bekende weg wordt gevraagd: „Wat betekent de ramadan voor u?” Daarop komen de voorspelbare antwoorden: het vasten reinigt de ziel, etc. Nooit zegt men de waarheid: „Door dit vasten bevestig ik mijn gevoel van religieuze meerwaarde. Ik verhef mij zo boven de ongelovigen.” Het is de bekende hoerbaarheid die zich vermomt als deemoedige onderwerping aan Gods wil. Neutrale media voeden die eigenwaan door overmatig respect te betuigen.

Ik kan me niet herinneren dat NRC ooit groots het begin van de veertigdaagse vasten voor katholieken aankondigde. Toch deed indertijd 40 procent van de bevolking daaraan mee.

Dat de media indertijd geen aandacht besteedden aan het begin van de roomse vasten, kwam waarschijnlijk doordat katholieken niet te koop liepen met hun vastenplicht. Islamieten doen dat wel en de media geven hun de aandacht waar zij om vragen.

Soms verlangen moslims van hun werkgever dat hij rekening houdt met hun vasten. Ik denk dat een bedrijf het recht heeft om een werknemer die zich bewust minder arbeidsgeschikt maakt, aan de kant te zetten, zeker als de veiligheid in het geding is. Ik voelde me tenminste niet prettig in Tunesië toen bleek dat de buschauffeur die mijn studentengroep naar de klassieke ruïnesteden reed, de hele dag niet at of dronk.

Het is begrijpelijk dat het fenomeen van de ramadan toen het nog exotisch was nieuwswaardig werd geacht. Maar nu is het zo gewoon dat het tijd is eens de spot te drijven met die rare en soms gevaarlijke vorm van groepswaan.

ANTON VAN HOOFF
Voorzitter van de atheïstisch-humanistische vereniging De Vrije Gedachte, Nijmegen

(knipsel uit NRC-HB
van 13/14 juli 2013)

[BELEDIGEN] Ontegenzeggelijk is het vrije denken soms gediend met het uiten van provocerende denkbeelden. Maar welk idee zit er achter de betiteling „geitenneukers” voor moslims? Verwachtte Van Gogh dat de volgelingen van Mohammed zouden reageren met „Ja, daar heb je een punt, Theo. We hebben inderdaad een probleem met bestaliteit”? Natuurlijk wilde Van Gogh de moslims gewoon op de kast hebben. Deze egocentrist was nu eenmaal een enorme treiteraar die het heerlijk vond als hij anderen kwaad maakte. Zelf kon hij natuurlijk nergens tegen, net als tegenwoordig G. Wilders van de Partij voor Verbod en Verbanning (PVV). Een paar uur nadat Van Gogh was omgebracht, belde de redactie van de Gelderlander mij: zag ik nog kans mijn column van de volgende ochtend te vervangen door een beschouwing over de moord? Bliksemsnel moest ik mijn gedachten ordenen. Natuurlijk was het afschuwelijk dat iemand om zo iets futiels werd afgemaakt. Maar was hij een martelaar van het vrije woord? Ik voorzag dat velen dat van hem zouden maken. Mijn antwoord was toen en is nog steeds: nee, hij was een pestkop, die in zijn gebrek aan empathie niet in de gaten had welke pijn zijn woorden anderen bezorgden.

Want woorden kunnen wel degelijk lijden veroorzaken. Het woord „beledigen” – met de wortel „leed” – drukt dat uit. Welke vrijdenker is er in mensnaam op uit iemand pijn te doen? In mijn vrije, maar geheime gedachten droom ik er wel eens van om Floris van den Berg op de psychische pijnbank te leggen. Nee, Enno, de Hopsters en ik zullen hem niet met geweld dreigen. We gaan hem, zijn vrouw en kinderen gewoon een paar uur lang op de gemeenste manieren uitschelden. Natuurlijk zal hij met een glimlach alle beledigingen over zich heen laten gaan. Als we hem en de zijnen met de smerigste woorden onder de gordel raken, zal hij zichzelf citeren en mompelen „Vrijheid van expressie kan helaas pijn doen.” Geloof je het zelf, Floris?

(Anton van Hooff, DV 2010-04, pag. 24/25)

[ONDERWIJS] Als we principieel voor de openbare school hadden gekozen, hadden onze kinderen het moeten bezuren. Ze hadden dan de vriendjes uit de buurt gemist. Erg principieel is de keuze voor de school van onze kinderen dus niet. Zij heeft zich dan wel in haar naam van Maria ontdaan, maar zij valt onder de Stichting Sint Joseph-scholen, die 80% van de Nijmeegse basisscholen beheert. Het is principieel natuurlijk verfoeilijk dat een lege koepel zoveel macht heeft. Want leeg is die. Van het katholicisme of geloof is niets te merken: een beetje sentimenteel gedoe met kerstmis, een paasontbijtje en het suikerfeest. Bij carnaval en sinterklaas werken de hoofddocenten gezusterlijk samen met de losse lokken. Waar maken we ons druk om? De „ontgeloofde” school bestaat in feite allang. Waar we ons wel druk over moeten maken is dat zo’n gemiddelde basisschool om de hete brij heenloopt. Om maar niemand pijn te doen, wordt afgezien van iedere geestelijk-morele vorming. Thuis komen we niet verder dan te vertellen dat veel mensen geloven dat er een god is. En voor mijn Anna en Kristiaan is Jezus een even mythische figuur als Odysseus, van wie ze alles weten.

(.....) Sinds mijn pensionering geef ik voor de lol al weer vijf jaar Latijn en Grieks op het Stedelijk Gymnasium Nijmegen. Die school is openbaar en houdt religie buiten de deur. Toen een groepje leerlingen om een gebedsruimte vroeg, wees de rector dat verzoek resoluut van de hand: geloven doe je maar in de kerk of moskee. Discussie over religie laat zich natuurlijk niet vermijden. Als ik met mijn tweedeklassertjes over de Griekse onderwereld praat, komen vanzelf hemel en hel ter sprake. Afgezien van de enkele leerling bij wie ze thuis het *Nederlands Dagblad* lezen, doet het hiernamaals hen niet veel, moet ik zeggen. Enkeligen vragen zich wel af of het met de dood echt helemaal is afgelopen. En zo ja, waarom maak je je dan druk, bijvoorbeeld om het gymnasiumdiploma te halen. Als je toch dood gaat... (.....) Voor de gezondheid van het academische denken is religie geen reëel gevaar meer. Natuurlijk moeten fossielen als godgeleerdheid nog even worden opgeruimd.

(Anton van Hooff, DV 2010-06, pag. 2/3)

Ik ben een typisch product van het confessionele onderwijs. Wel twintig jaar van mijn leven ben ik zwaar door roomse kleuterjuffen, onderwijzers, leraren en professoren geïndoctrineerd. Toch voel ik mij geen slachtoffer van geestelijke wreedheid. Zijn er trouwens wel mensen die verbitterd zijn over hun Roomsche Jeugd? Meestal beginnen ex-katholieken te glimlachen als ze herinneringen aan de kerkelijke poppenkast ophalen.

(Anton van Hooff, DV 2013-02, pag. 16)

[KLEF EN GROF GEDOE] Het was een weekeinde voor jonge leden van het Humanistisch Verbond. Ik hield daar een voordracht over de betekenis die Epikouros voor moderne godvrijen heeft. Mijn schets van dit antieke prototype van areligieus humanisme kwam wel goed aan bij de jeugdige HV'ers. (.....) Een van hun vragen was of ik duidelijk kon maken waar De Vrije Gedachte voor stond. Ik verklaarde dat wij niet voor niets „atheïstisch” voorop stellen als eerst predicaat van onze vereniging. Hoewel ik mijn hele leven al godvrij was, had het Humanistisch Verbond mij nooit iets geleken. Wat deden christen-humanisten daar? En ik kreeg rillingen bij het streven naar zingeving en spiritualiteit in het HV. Van dat kleffe gedoe moest ik niets hebben. Instemmend geknik bewees dat er ook humanistische jongeren waren die de kriebels kregen van zulke pseudoreligieus gedoe.

Had ik leden gewonnen? In de lunchpauze werd ik wreed uit de droom geholpen. Een jongeman vertelde dat hij lid was geworden van De Vrije Gedachte, maar dat hij er schielijk was uitgestapt toen hij merkte dat vrijdenkers elkaar op het internetforum voor rotte vis uitmaken. Twee leden hebben onlangs het lidmaatschap opgezegd wegens de verziekte sfeer. En iemand heeft op onze web site een commentaartje achtergelaten dat hij met zo'n clubje niets te maken wil hebben. Er zijn vrijdenkers die niet op de bal van andere meningen, maar op de mens spelen. Daarbij schrikken ze niet terug voor grofheden en zelfs nazitaal. Na lange aarzeling en na juridisch advies te hebben ingewonnen heeft het bestuur onlangs het lidmaatschap opgezegd van iemand die het in dit opzicht te bont maakte. Want het mag toch niet gebeuren dat iemand 'maar' lid van het HV wordt omdat DVG'ers geen manieren kennen.

(A. van Hooff, DV 2011-05, pag. 28/29)

[KONINGSCHAP] Desnoods wil ik wel koning worden. Let op dat 'desnoods'; daaruit blijkt de echte vorstelijke attitude. Want geen koning zal ooit zeggen dat hij wel een lekkere luizenbaan heeft; waar krijg je nog een vaste aanstelling voor het leven? Een aspirant-vorst hoort zich als een martelaar op te stellen, die het kruis van het koningschap 'desnoods' op zich neemt. Iedereen mag dus koning worden. Perikles zei het al tweeënhalft duizend jaar geleden in zijn befaamde rede op de gevallen in 430/429 v. Chr.: 'Bij de inschatting wat iedereen voorstelt, wordt men voor openbare functies niet zozeer naar zijn groep beoordeeld als wel naar zijn persoonlijke kwaliteit.' Wanneer voldoet Nederland eindelijk eens aan dit klassieke principe van de democratie?

(Anton van Hooff, DV 2012-10, pag. 40)

[WETENSCHAP] „Ja maar,” zo schreven me ook agnosten die koketteren met het opschorten van een oordeel over god, “we weten nog lang niet alles. De voortschrijdende wetenschap rekent misschien wel definitief af met god. Maar tot zolang houd ik die mogelijkheid open.” Het getuigt echter van een naïeve opvatting van wetenschap te denken dat zij ooit de generale verklaring levert. Iedereen die onderzoek doet, weet dat het oplossen van één probleem weer honderd nieuwe vragen oproept. Die ervaring geldt voor mijn eigen vakgebied, de klassieke oudheid, evenzeer als voor wat vaak als harde wetenschap, *science*, wordt gezien. Van het onderwijs in de zogenaamde exacte vakken, is me als verstokte alfa niet veel bijgebleven. Er was iets met a en b en x en y hadden ook iets met elkaar. Ach, je leert zoveel onnuttings op school en dat is maar goed ook, zoals Karel van het Reve in een van zijn weergaloze tirades uitlegt – ik kan niet ophouden door te lezen in het net uitgekomen deel 6 van zijn Verzameld Werk. Van de nutteloze natuurkundes is me vijftig jaar lang één uitspraak bijgebleven. De leraar haalde Aldous Huxley (1894-1963) aan: „*what we call knowledge is merely another form of ignorance - highly organized, of course.*” Dat is fraai: wetenschap is georganiseerde onwetendheid. Wetenschap brengt in kaart wat we (nog) niet kennen. Zij is een zoektocht naar de onbereikbare graal van de totale kennis.

(A. v. Hooff, DV 2011-06/07, p.13/14)

[ORANJEHUIS] De Oranjes kunnen het niet laten: als het om hun eigen glorie gaat, vergeten ze dat ze volgens de Grondwet slechts marionetten zijn. In die ondergeschikte rol maken ze overigens geen aanspraak op medelijden: in welke baan krijg je nog een vaste aanstelling voor het leven en mag je zelf de datum van je pensionering bepalen?

De afgelopen weken kon ik de kranten vol Oranjegeneuzel meteen bij het oud papier gooien. Eén berichtje trok echter mijn aandacht: drs. W.A. van Oranje Nassau wil Koningsdag anders invullen. Maar wie bepaalt eigenlijk dat er een Koningsdag is, laat staan hoe die wordt 'ingevuld'? We zien een haast exacte herhaling van het eigenmachtige optreden van zijn moeder. Toen deze op 30 april 1980 staatshoofd werd, verklaarde ze in haar eerste toespraak dat Koninginnedag op 30 april gevierd bleef worden. Had ze met de regering over dit spontane gebaar overlegd? Nee natuurlijk, maar die kon de verse koningin niet terugfluiten. Op de keper beschouwd was het een toppunt van onbeschaamdheid: de vorstin bepaalde zelf dat zij op 30 april gehuldigd wenste te worden. Tevoren werd 30 april gevierd als de verjaardag van Juliana. Herinnert u zich nog het eindeloze defilé langs paleis Soestdijk met al die krentenmikken die werden aangeboden? Dat was nog een uit de hand gelopen verjaarsfeestje, uiting van de sympathie die Juliana als persoon genoot.

(Anton van Hooff, DV 2013-03, pag. 15)

[ZONDE EN BIECHT] Ik heb nog de persoonlijke 'oorbiecht' mee-gemaakt. Die was even naar als naar de tandarts gaan. Je betrad dan het duistere biechthokje, knielde neer voor het roostertje waarachter de biechtvader in het halfduister zitting hield en prevelde: 'Ik belijd mijn zonden voor de almachtige God en voor U, Vader; mijn laatste biecht is geweest...' (mocht niet meer dan een jaar geleden zijn; serieuze roomsens zoals ik gingen maandelijks te biecht).

Als braaf rooms jongetje was ik niet erg goed in het daadwerkelijk zondigen, met maar één uitzondering: ooit had ik in een driftbui een gat in het rieten poppenwagentje van mijn zus geschopt. Dat was zo'n gave zonde dat ik die ettelijke malen heb gebiecht. Want als je niets te melden had, ging de biechtvader je geweten ondervragen: had je geen vieze dingen gedaan, gezegd of gedacht? Veel later drong tot me door dat het in dat biechthokje eigenlijk altijd om één ding draaide: seksualiteit. Waarschijnlijk kwamen de priesters zo 'met woorden en gedachten' aan het gerief dat hun 'met werken' was ontzegd. Het kan geen toeval zijn dat het afschaffen van de individuele oorbiecht samenviel met de massale uittocht van geestelijken uit Kerk; ze gingen tot daden over. (.....) Omdat in de gedachtenwereld seks nu eenmaal een grote rol speelt - er wordt heel wat in fantasieën afbegeerd - heeft religie het individu in de houdgreep door de gelovige een voortdurend schuldbesef te bezorgen.

(Anton van Hooff, DV 2014-08, pag. 27)

[ZELFDODING] In het aprilnummer (DV april 2012, nr. 3) heeft Jan van der Werff met klem van argumenten betoogd dat de term ‘zelfmoord’ uiteindelijk de voorkeur verdient boven ‘zelfdoding’. Nu zal ik niet ontkennen dat het iets geforceerds heeft om het ingeslepen ‘zelfmoord’ te vermijden. Toch spreek ik steeds van zelfdoding of – eigen vondst! – ‘eigendoding’. Mijn argumenten zijn – lach niet – van moraaltheologische aard. Het woord zelfmoord is namelijk het product van het morele offensief van de 17de eeuw. Om de gewetens van iedereen te pakken bedienden de moraalridders van toen, zowel van protestantsen als katholieken huize, zich van de volkstaal. Ze vertaalden daarom het Latijnse suïcida door het sinistere *Selbstmörder*, *self murderer* en zelfmoordenaar. De eerste keer duikt *Selbstmörder* op in het beeldwoordenboek van Comenius (1592-Naarden 1670). (.....)

Als bisschop van Hippo in Noord-Afrika zag Augustinus zich geconfronteerd met een concurrerende christelijke kerk, die van de Donatisten. Zij vereerden als martelaren zelfs degenen die zich in religieuze vervoering van hoogten hadden gestort. Om aan te tonen dat dit gedrag allesbehalve christelijk was en dat de Donatisten dus ketters waren, zocht Augustinus naar argumenten in de gemeenschappelijke autoriteit van de Bijbel. Hij legde het gebod ‘gij zult niet doden’ uit als een algemeen verbod op doden van mensen door mensen (behalve natuurlijk in geval van een rechtvaardige oorlog...) ‘Hij die zichzelf doodt, is een moordenaar (*Qui se ipsum occidit homicida est*)’, verklaart Augustinus in *Staat Gods*. (.....)

Augustinus’ verwerping van zelfdoding werd door Kerkvergaderingen omgezet in strikte regels: een zelfmoordenaar kreeg niet meer dan een ‘hondsbegravenis’. Zijn lijk mocht niet in gewijde grond de eeuwige rust vinden. Daarom werd nog onlangs door een rigide pastoor in Noord-Brabant aan een bejaarde vrouw die euthanasie had laten plegen, de kerkelijke begrafenis geweigerd. De heidense wereld van vóór Augustinus kende niet het begrip zelfmoord en had er dus ook geen woord voor. Het woord dat het meest gebruikt werd, drukt een heel ander concept uit: *mors voluntaria*, vrijwillige dood. Enfin, voor het omgaan met zelfdoding in de Oudheid moet u mijn monografie uit 1990 maar lezen. Die is in de bibliotheek wel te vinden (ik krijg ieder jaar een paar centen leengeld) en de Engelse uitgave is nog steeds te koop: *From Authanasia to Suicide* (terwijl ik dit stukje schreef kwam het bericht dat er vorig jaar wereldwijd nog 15 exemplaren zijn verkocht). In elk geval meen ik genoeg historische en moraaltheologische redenen te hebben om het te houden bij het neutrale ‘zelfdoding’.

(Anton van Hooff, DV 2012-05, pag. 12)

Van de redactie

Samenstelling redactie

Onze redactiecollega Marlies de Jel heeft, na het vinden van een nieuwe werkkruis, haar zetel ter beschikking gesteld. Zij blijft ons blad (en de DVG Facebook-pagina) trouw, maar wil zich concentreren op schrijfwerk. Wij danken Marlies hartelijk voor haar bijdragen aan ons werk en overleg in het afgelopen jaar en wensen haar veel succes met haar plannen.

De redactie bestaat nu uit vier personen; wij zijn in overleg met twee veelbelovende kandidaten en hopen dus binnenkort weer op de gebruikelijke sterkte te zijn.

Nieuwe brochure

Het bestuur heeft een nieuwe brochure “Informatie over de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte” uitgegeven. Voorheen was dit een rood boekje. De brochure is nu opgemaakt in liggend A5-formaat en kan zo ook goed gelezen worden als pdf-bestand op het computer- of tablet-scherm. Wij hopen dat de brochure veel mensen zal stimuleren om lid van onze vereniging te worden. Een afbeelding ervan ziet u op de achterzijde van de cover van deze Vrijdenker.

Excuses....

aan de lezers die op grond van de informatie over het Utrechtse Vrijdenkerscafé in het februari-nummer op de verkeerde dag naar Utrecht zijn gereisd. De opmaakredacteur had vernomen dat de locatie was veranderd, maar niet dat ook de dag was veranderd en heeft daardoor de informatie onvolledig overgenomen van de website.

Uw ontkering

Graag zeggen wij de lezers die met een ontkeringsverhaal hebben gereageerd op onze oproep, hartelijk dank. Bijdragen over dit interessante onderwerp blijven welkom!

Drukwerk

Wij hebben er in het vorige nummer niet uitdrukkelijk op gewezen, maar zichtbaar was het wel: De Vrijdenker wordt nu gedrukt door Drukkerij Image Team in Eemnes en verschijnt voortaan met de cover in kleur. Een reden te meer om ons blad een plek te geven op uw koffietafel! Als er aanleiding toe is, zullen ook de twee middenpagina's in kleur worden gedrukt.

Vrijdoeners gevonden - Naar een verjongd bestuur

Anton van Hooff, voorzitter van De Vrije Gedachte

In het februari-nummer vroeg ik naar mensen die hun vrijdenken wilden omzetten in daden. Ze zijn gevonden! Als op 18 april volgens het democratische principe van roulatie aan mijn voorzitterschap een einde komt, staan drie mensen klaar om het estafettestokje over te nemen. Zo krijgt het bestuur de nodige armslag voor actie. Het is ook bijzonder bemoedigend dat naast de grijze koppen van Dik Kruithof, Jacques Honkoop en Gerhard Elfrink, die het secretariaat, de penningen en de ledenadministratie adequaat beheren, het bestuur drastisch wordt verjongd zodat webmeester Richard Duijnsteet niet langer de benjamin is. Onder het kleurige haar van de bestuurskandidaten zit meer dan genoeg breinkracht. Daarom stellen we vol vertrouwen de volgende kandidaten voor:

Saskia Spigt

Als voorzitter dragen we **Fabian van Langevelde** voor. Hij werd in 1972 in Terneuzen geboren uit een “gemengd huwelijk”: zijn vader was protestants en zijn moeder katholiek. Zelf is hij nooit echt gelovig geweest, hoewel hij wel naar een christelijke lagere school ging. Zijn opleiding is theoretische sterrenkunde aan de Universiteit Utrecht. Filosofie en atheïsme zijn al jarenlang zijn hobby's. Hij werkt in de ICT. Hij is voorheen actief geweest in het bestuur van het Atheïstisch Verbond en heeft 3 maal gastcollege gegeven over atheïsme aan de Hogeschool van Utrecht. Hij is groot voorstander van samenwerking tussen de verschillende seculiere organisaties in Nederland.

De twee voorgestelde leden van het bestuur die voorkomende taken op zich gaan nemen, zijn Saskia Spigt en Leon Korteweg.

We hebben **Saskia Spigt** meermalen gevraagd om bestuursverantwoordelijkheid te nemen; eindelijk is ze voor de druk bezwaken. Zo krijgen we een vrouw in het bestuur en wat voor een. Saskia verschijnt op alle verenigingsbijeenkomsten en laat zich dan steeds horen. Als dochter van Piet Spigt komt ze uit een humanistisch nest, “Maar,” zoals ze zelf schrijft, “als er één club is waar ik me thuis voel is het wel de Vrijdenkersvereniging. Wat ik wil betekenen voor de vereniging is meedenken, meepraten en activiteiten oppakken, die te combineren zijn met mijn drukke baan in het onderwijs. Verder ben ik ook zeer opgetogen, dat er een paar jonge enthousiastelingen zitting gaan nemen in het bestuur.”

Leon Korteweg (I)
en Fabian van Langevelde

Leon Korteweg (1990) studeerde geschiedenis in Nijmegen. Zijn bachelorthesis was getiteld ‘Het ontstaan van de Bijbelgordel’. Hij is de teamleider van de Nederlandse taalgroep van Guerrilla Skepticism on Wikipedia (GSoW), werkt mee aan de skeptische podcast Kritisch Denken en de Twit Russells Theepot, ondertitelt YouTube-video's over wetenschap, religie, atheïsme en skepticisme en blogt voor De Vrije Gedachte en KloptDatWel.nl. Hij is gespecialiseerd in religie (waaronder creationisme; bijbelse tekstkritiek; christelijke apologetiek; geschiedenis van christendom, jodendom en islam; godsdienstsociologie, -psychologie en -ethiek), nationalisme, geschiedvervalsing, wetenschappelijk skepticisme, argumentatieleer en drogredenen.

Kom op 18 april naar de algemene ledenvergadering in de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht en geef deze kandidaten je vertrouwen.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie de binnenkant van het voorblad)
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie de binnenkant van het voorblad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via de bekende adressen, of via info@devrijgedachte.nl.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

